

Bagatelizace a nerovnosti

Analýza rozsudků sexuálního a domácího násilí

Autorky: Petra Havlíková a Iva Šmídová

Poděkování: Děkujeme organizaci proFem za výzvu analýzu zpracovat, za poskytnuté rozsudky, konzultace a zpětnou vazbu.

Rovněž děkujeme všem, kdo se podíleli na všech fázích výzkumu: **Elišce Štěpánové a Anežce Mezerové**, které kódovaly rozsudky a podílely se na jejich analýze; **Daniele Klézlové**, která kódovala rozsudky a podílela se na editaci závěrečné zprávy; a **Nelle Šimkovské**, která kódovala rozsudky a poskytla nám spolu s dalšími z proFemu zpětnou vazbu na text práce. Dále pak **Petru Fučíkovi** z katedry sociologie Masarykovy univerzity za statistické zpracování dat. Také nám poskytl kolegiální interní důkladnou zpětnou vazbu k textu kvalitativní analýzy. Text dále recenzovala **Blanka Nykllová** (SOÚ AV ČR) a **Jana Kvasnicová** (KVOP).

Obsah

Úvod	5
I. Osobní zkušenost: relativizace traumatu, omlouvání pachatele a strach	9
- Relativizace traumatu	9
- Omlouvání pachatele	11
- Strach se svěřit	13
- Shrnutí	14
II. Genderová osa: nerovnosti, závislost ve vztazích a bagatelizace násilí	17
- Genderově podmíněný kontext vztahů závislosti (ekonomické i sexuální)	17
- Mohou za to nezvládnuté pudy	22
- Může si za to sama	24
- Mýtus správné oběti	26
- Hierarchizace násilí a role obrany	28
- Stereotypy ze strany soudu, znalců, policie	29
- Shrnutí	30
III. Systém soudního řízení: dopady nerovností, výše a funkce trestů	33
- Panenská blána	33
- Funkce udílených trestů a kontrasty v jejich výši	35
- Mimořádné snížení trestu odnětí svobody	37
- Polehčující a přitěžující okolnosti	39
- Shrnutí	40
Statistické porovnání trestů	43
Návrhy pro praxi	49
Zdroje	53
- Citované rozsudky	56
Příloha 1: Metodologie	59
Příloha 2: Definice analyzovaných trestných činů	63
Příloha 3: Další příklady citací k analyzovaným kategoriím	65

Úvod

Cílem analýzy bylo poskytnout sociálně-vědní pohled na odůvodnění odsuzujících rozsudků v případech sexuálního násilí (trestný čin znásilnění) a domácího násilí (trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí)¹. Analyzován byl soubor anonymizovaných rozsudků, které získala organizace proFem v rámci svého projektu mapujícího odškodňování obětí těchto trestných činů.² Shrnutí metodologie a designu výzkumu je k dispozici v Příloze 1.

Analýza se zaměřila na to, jak jsou v rozsudcích vykreslováni pachatelé a oběti trestných činů, jak jsou odůvodňovány tresty a jak soud zachází s výpověďmi jednotlivých aktérů nebo jakou váhu dává znaleckým posudkům. Na těchto podkladech analýza poodkrývá praxi soudů a naznačuje, kdy a jak český soudní systém spíše reprodukuje genderové stereotypy a kdy je překonává.

Hlavní částí práce je detailní kvalitativní analýza 72 náhodně i účelově vybraných textů rozsudků. Tu jsme doplnily o statistické porovnání se všemi 556 rozsudky z let 2019–20 ze souboru získaného organizací proFem. Šlo nám o důkladný pohled do hloubky obsahu dokumentů, které soudní praxi zaznamenávají. Analýza nabízí přehled témat, která v textech rozsudků silně rezonují, opakují se a určují tak výslednou soudní kulturu.

Tato témata jsme zde nakonec seskupily do tří větších celků, jakkoliv i ty jsou navzájem propojeny. První celek jsme pojmenovaly **Osobní zkušenost: relativizace traumatu, omlouvání pachatele a strach**. Jde o osobní, individuální situace obětí i pachatelů násilí, jak je zachytily texty rozsudků. Jakkoliv je každý soudem posuzovaný případ sexuálního a domácího násilí jedinečný, určité vzorce jednání se v rozsudcích objevují opakovaně. Druhý blok témat je

.....

- 1 Přesné právní definice a vymezení analyzovaných trestných činů jsou uvedeny v Příloze 2.
- 2 PROFEM. VICO – právo obětí genderově podmíněného násilí na odškodnění. www.profem.cz [online]. [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs/co-delame/aktualni-projekty/a/vico---pravo-obeti-genderove-podmineneho-nasili-na-odskodneni>

Genderová osa: nerovnosti, závislost ve vztazích a bagatelizace³ násilí. Tato část analýzy shrnuje jednání a vztahy založené na očekávaných a vyžadovaných společenských rolích mužů a žen nebo lidí obecně podle jejich věku a společenského postavení. Třetí celek se detailně zaměřuje přímo na **Systém soudního řízení: dopady nerovností, výše a funkce trestů** a na to, jak se rozkryté vztahy nerovností promítají přímo do něj v přístupu k poškozeným, pachatelům a do výsledku soudního řízení.

Věnujeme se textům rozsudků jako celku, tedy všem pasážím, nejen výslednému odůvodnění skutkové podstaty a trestu samotných soudců. Argumentace soudců a dalších citovaných profesí (soudní znalci, obhajoba a obžaloba) ve zdůvodněních rozsudků se lišily. Zaznamenaly jsme i příklady dobré praxe. Přesto v následujícím textu prezentujeme primárně situace a pasáže, které z našeho pohledu představují praxi problematickou, dokládají systémový problém. Nejde nám o kritiku konkrétních představitelů soudní praxe v jejich osobitých dílčích přístupech k případům a k jejich interpretaci. **Zachycujeme** to, jak se **celospolečenské nastavení** promítá do **soudní praxe**. Dáváme prostor tomu, co v konvenčních rozborech soudní praxe u nás dosud zůstává do vysoké míry skryto. Analýza zpracovala unikátní soubor dokumentů, jde o materiál, který se z interdisciplinárního pohledu běžně nenahlíží. Analýzou rozsudků z kritického sociálně-vědního pohledu chceme otevřít informovanou diskusi na důležité téma, které podle nás nemá dostatek pozornosti. Analýza prozkoumává oblast dat, která je typická pro kriminologickou perspektivu, ale právě jiné disciplíny mohou nabídnout nové pohledy a otázky. Doufáme, že to umožní širší společenskou diskusi a lepší ochranu a pomoc obětem domácího a sexuálního násilí.

Poptávkou od organizace proFem byla analýza přístupná širokému spektru zejména odborné veřejnosti. To se ukázalo jako velká výzva. Jednak napsat text interdisciplinárně srozumitelný, a přitom aby představil komplexní

.....

3 Termínem bagatelizace, který jsme užily i v názvu celé analýzy, rozumíme podceňování, snižování skutečného významu něčeho nepříjemného, nevhodného, nežádoucího (<https://www.vyznam-slova.com/bagatelizace>). Termín nerovnost v názvu pak odkazuje k širším sociálním vztahům a systému, kde jednotlivci nemají stejný přístup a podíl na rozhodování či materiálním bohatství společnosti.

sociální vztahy, nastavení a pravidla z perspektivy disciplíny sociologie opřené o orientaci v právu. S vědomím tohoto zadání je nutné text číst. Nejedná se o standardní akademickou výzkumnou zprávu, jde o analýzu k praktickému použití organizací proFem.

Osobní zkušenost: relativizace traumatu, omlouvání pachatele a strach

Text celé analýzy v jejích třech částech je vedený logikou cesty od individuální zkušenosti k obecnější praxi. Problémy jsme identifikovaly v rovině osobní, vztahové i institucionální. V tomto pořadí je představíme. Největší váhu a dopad na reprodukci problémů má třetí rovina naší analýzy zaměřující se na rozhodování soudů.

Zkušenost s průběhem trestního řízení se liší podle role, kterou v něm konkrétní lidé zastávají. Zástupci expertního vědění (soudní znalci, policie, státní zástupci, zmocněnci, obhájci a soudci) interpretují situace a výpovědi obžalovaných i poškozených. Podílejí se na vyjednávání o roli či funkci trestu pro obžalovaného, ale i o dopadech na další osudy poškozených (například ve formě odškodnění). To vše se promítá také do zkušenosti poškozených a obžalovaných se soudním systémem obecně.

Relativizace traumatu

Soudy v rozsudcích nad sexuálním násilím srovnávají intenzitu násilného činu s jinými obdobnými skutky. V naprosté většině případů se objevilo **přirovnání k horšímu skutku** – k brutálnějšímu projevu znásilnění. Tím je relativizována, **zpochybňována závažnost daného činu**, jako v rozsudku Krajského soudu v Praze: „*Přestože se obžalovaný choval způsobem nemorálním, bezohledným a sobeckým, lze konstatovat, že jeho jednání mohlo dosahovat – ve srovnání s jinými obdobnými případy – těžší právní kvalifikace – ještě větší bezcitnosti či surovosti a brutality, což nelze z hlediska ukládání trestu pominout jakožto*

skutečnost svědčícív jeho prospěch.“ (3 T 1/2020)⁴ Psychické následky znásilnění je u soudu nutné prokázat, což je v našem trestním systému běžné. U tohoto trestného činu se ale opakovaně setkáváme s tím, že znalecké posudky i soud **žádné psychické následky neprokázaly**. Těžko si ale představit, že bychom u jiných trestných činů, jako když například někdo přijde o ruku, konstatovali, že její absence nemá na život poškozeného žádný vliv. (Zde však jde o naše posouzení nad rámec analýzy, jiné trestné činy jsme nezkoumaly.) Z analyzovaných rozsudků vyplývá, že u znásilnění je taková praxe v současnosti běžná. Implikuje to představu, že existují znásilnění bez újmy. Konstatování soudu „trauma není“ pak má důsledky pro pachatelům uložený trest a stává se podkladem i pro mimořádné snížení trestu. Toto téma si rozhodně zasluhuje širší interdisciplinární diskusi.

U poškozených jsme se setkávaly s tím, že **soudy i znalci a znalkyně zlehčovali či popírali psychické dopady znásilnění**. Studie ukazují, že některé z psychologických následků znásilnění zaznamená většina obětí tohoto trestného činu. Dle studie z roku 1992 hlásilo v době dvou týdnů od činu policii symptomy PTSP⁵ 94 % znásilněných⁶. Podle studie Frank a Stewart závažné depresivní symptomy prožívalo 43 % obětí znásilnění měsíc po trestném činu⁷ a dle další ze studií vykazovalo PTSP symptomy 30 % obětí měsíc po znásilnění.⁸ Trestné činy byly v naší analýze často rámovány jako „nepříjemný zážitek“, který zůstal „bez negativních následků“, a to i tehdy, kdy byly úzkosti a jiné následky zdokumentovány. Jako absence psychických následků činu pak může sloužit i to, že poškozená o činu například nechce mluvit: „Už chybí

.....

- 4 V závorce uvádíme spisové značky rozsudků. Jejich seznam uvádíme v sekci Citované rozsudky na konci textu analýzy.
- 5 Někdy PTSD – z anglického posttraumatic stress disorder.
- 6 ROTHBAUM, B. O., FOA E. B., RIGGS, D.S., MURDOCK T. a W. WALSH. A prospective evaluation of post-traumatic stress disorder in rape victims. In: Journal of Traumatic Stress, č. 5, 1992, s. 455–475.
- 7 FRANK E. a B. D. STEWART. Depressive symptoms in rape victims: A revisit. In: Journal of Affective Disorders, č. 7, 1984, s. 77–85.
- 8 SHALEY, A. Y., FREEDMAN, S., PERI, T., BRANDES, D., SAHAR, T., ORR S. P. a R. K. PITMAN. Prospective study of posttraumatic stress disorder and depression following trauma. In: American Journal of Psychiatry, č. 155, 1998, s. 630–637.

zájem o tom znovu hovořit, absenteje úzkostný prožitek a traumatizace⁹“ (6 T 2/2018) „Není jediný důkaz pro to, že by jednání obžalovaného zanechalo na poškozené nějaké stopy (...) **rozhodně touto skutečností není poznamenána.**“ (9 T 1/2020)

Nejen PTSP zjišťovaná bezprostředně či během soudního přelíčení, ale i **pozdní následky znásilnění** by se zejména u dětských obětí mohly stát **podkladem pro pozdější obnovu řízení** a změnu kvalifikace trestného činu s přidáním § 185 odst. 3 písm. c) trestního zákoníku způsobení těžké újmy na zdraví. Tak by mohlo trestní řízení překlenout situace, kdy následky činu se doposud neprojevyly, ale poškozená bude později trpět vážnými problémy. Obdobná situace nastala v případě 4 T 6/2019, kdy byla obnova řízení povolena na základě diagnostikovaného PTSP poškozené.

Samostatnou kategorii pak tvoří lidé, zejména děti, s mentálním znevýhodněním. Dopad trestných činů i na ně někteří aktéři bagatelizují a rámuji ho tak, že oběti jednání obžalovaných stejně nemohly rozumět, tedy na nich nezanechalo následky. „**Poškozená má ‚výhodu‘, že je retardovaná, infantilní, žije okamžikem, je emočně laděná do euforie a bezstarostného prožívání. Poškozená si jednání obžalovaného vysvětlovala ne v sexuální podtextu, ale v podtextu hry.**“ (2 T 38/2019) Trestný čin je následně hodnocen jako méně závažný, jelikož dle soudu způsobil menší škodlivý následek. Zároveň se bagatelizace zkušenosti lidí s mentálním znevýhodněním promítá i do (ne)přiznání odškodného.

Omlouvání pachatele

Vedle relativizace násilí zakoušeného poškozenými je na druhé straně časté **omlouvání pachatele**, bagatelizace jeho jednání, činu, který provedl. Soud konstatuje, že šlo o „takové normální chlápky“¹⁰, kterým to jen „trochu ujelo“:

.....

9 Citace v uvozovkách kurzivou jsou přesnými úryvky z textů rozsudků.

10 Výroky v uvozovkách (bez kurzivy) slouží jako naše nadsazená pojmenování jevu, problému nebo charakteristiky osoby opírající se o obsah textu rozsudků, ne však doslovně.

„Lze spatřovat významné okolnosti svědčící v jeho prospěch a dokládající to, že se **nejedná o typického pachatele podobných činů**.“ Zde přitom přítel matky znásilnil osaháváním nezletilou dívku (4 T 11/2018), jde tedy o jednoho z nejtypičtějších pachatelů tohoto trestného činu.¹¹

„Obžalovaný je jedincem, který se **do současné doby neprojevoval protispolečensky, není takto disponován**, a proto u něj do budoucnosti znalkyně považuje protispolečenské jevy za málo pravděpodobné.“ V případě šlo o znásilnění pětileté neteře. (2 T 18/2018) Strýc ji v noci přenesl do své postele, dráždil jazykem pochvu, zasouval jazyk do vagíny a kousal ji do stydkých pysků – jednání zanechal poté, co poškozená vyjádřila nesouhlas. Byl odsouzen za znásilnění dítěte¹² a potrestán třemi lety podmíněně s odkladem na 5 let, tedy hluboko pod trestní sazbou daného činu (5–12 let). Záměrně zde zmiňujeme výši trestu, protože ta je důsledkem popisovaných formulací soudu, které se promítají do hodnocení povahy a závažnosti trestného činu.

Posuzování těchto trestných činů je pro soud obtížné, jedná se často o skryté jednání, které z podstaty věci není okolí patrné, nikdo o ničem neví, „až se ucho utrhne“. Formulace, že obžalovaný tak spáchal „pouhý exces z řádného života“, se opakovala. Excesem z jinak řádného života tak například může být opakované anální znásilnění jedenáctileté švagrové (10 To 15/2020) nebo dlouhodobé surové bití družky (6 T 137/2019). Zarážejícím pro nás bylo, že do této kategorie bylo opakovaně řazeno právě znásilnění, včetně znásilnění nezletilých. Činy bývaly bagatelizovány tvrzením popsáním výše, že **poškozené nemají trauma**.

.....

11 Viz ÚŘAD VLÁDY České republiky. Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030. Praha, 2021, s. 47. Dostupné také z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/aktuality/vlada-dnes-schvalila-strategii-rovnosti-zen-a-muzu-na-leta-2021---2030-187164/>

12 § 185/3a trestního zákoníku.

Strach se svěřit

S relativizací traumat a omlouváním pachatele úzce souvisí navazující téma, které se v rozsudcích často opakovalo – **strach obětí svěřit se se sexuálním nebo domácím násilím**. Poškozené se často obávaly, že jim nikdo neuvěří, nebudou je brát vážně. S tématem jsme se setkávaly i v obecnější rovině. Poškozené se potýkaly se **studem, bagatelizací** ze strany příbuzných a lidí v blízkém okolí nebo s **výhrůzkami a obviňováním** z podílu na rozbití vztahu či rodinných vazeb. To se týkalo jak dětí, tak i dospělých. Jako v případě znásilnění mladistvé s mentálním znevýhodněním, která se „(s)věřila sestře (...) řekla jí, že ji chtěl obžalovaný znásilnit a že se ptal, zda má čas v sobotu/ neděli, ona se jí ptala, **proč to neřekla mámě. Poškozená odpověděla, že se bojí, že ji máma zbije, když jí to řekne.**“ (2 T 9/2020)

Nedůvěra v nastavení systému pomoci je někdy posílena zkušeností sekundární viktimizace¹³ v průběhu trestního řízení. V některých případech okolí (sousedé, širší rodina) o problémovém jednání a páchání trestné činnosti obžalovaného dlouhodobě vědělo, ale institucionálně je neřešilo. Jindy dokonce i přímo orgány činné v trestním řízení **bagatelizovaly** či přehlížely vážnost situace, čemuž se věnujeme více ve III. části analýzy. Velmi silně se tato **nedůvěra** promítala do vztahu k **dětem** (nezletilým). Násilí páchané na dětech ukazuje ještě jednoznačněji než mezi dospělými problém vztahové nerovnosti a zneužití vztahu důvěry a respektu k příbuznému (či blízké osobě) v roli autority. V analyzovaných rozsudcích okolí obětem často nevěří, a to ani jejich blízcí rodinní příslušníci (třeba matka, bratr, prarodiče). Rodiny rovněž oběti přímo osočují ze lži, když se jim se záležitostí svěří:

*„Pokud si vzpomíná, když v rodině zveřejnila zprávy, které jí obžalovaný poslal, minimálně **rodiče řekli, že tomu nevěří, že je to lež**, a to i přesto, že jim*

.....

13 Sekundární viktimizace nebo také druhotné zraňování je vznik psychické újmy jako důsledek necitlivého jednání ze strany okolí oběti. Může jít o jednání orgánů činných v trestním řízení či necitlivé referování médií nebo jednání blízkých osob. Období po činu je pro oběť vždy stresující, o sekundární viktimizaci ale mluvíme v případech nadbytečného zraňování a nedostatku empatie.

svědkyně řekla, že by tomu věřit měli, že to samé dělal i jí. Nicméně má za to, že jí to nikdo z rodiny nevěří.“ (97 T 3/2019)

„Svědkyně se ptala (oběti), **jestli si to nevymýšlí, že by mohla jít maminka do vězení** a ona by šla do děčáku, a ona se rozbřečela, že ne.“ (29 T 10/2019)

Nedůvěra, bagatelizace a nerovnosti zakoušené jednotlivými poškozenými přicházejí z různých stran, mají systematictější povahu i dopad. Vstupují také do soudy posuzovaných případů a do činnosti dalších institucí v systému potírání násilí a projevují se snížením trestu pachatelům trestných činů nebo nepřiznáním odškodného poškozeným, jak ukazujeme dále v části III.

Shrnutí

První část analýzy se zaměřila na jedince v trestním řízení – jakou váhu a význam mají argumenty ve výpovědích (o) poškozených a svědků v trestním řízení, jak jsou posuzovány dopady trestného činu, jakými argumenty jsou rámováni pachatelé trestných činů. **To vše je součástí širšího obrazu toho, jak je strukturována celá společnost, jak nahlíží na ženy a muže, jaká od nich má očekávání**, a to i v tom, jak se chovají jako oběti či pachatelé trestných činů. V první části jsme k hlubší analýze vybraly témata relativizace traumatu, omlouvání pachatele a strachu se svěřit.

Relativizace traumatu se v rozsudcích projevovala bagatelizací či popíráním dopadu trestného činu na poškozené. **Soud i znalci konstatují, že „poškozená trauma nemá“, v nezvykle vysoké míře a absence psychických následků se promítá do zdůvodnění nižšího trestu.** Ze studií přitom vyplývá, že nějakou míru psychických následků má naprostá většina obětí znásilnění. Zvláštní kategorií pak tvoří poškozené s mentálním znevýhodněním, u kterých je trauma bagatelizováno na základě jejich postižení.

Pachatelé jsou omlouváni poukazem na jejich **předchozí řádný život** (včetně případů dlouhodobého sexuálního násilí) i tím, že se **nejedná o typického pachatele** či že nejsou **disponováni k protispolečenskému chování**. Trestné činy byly rámovány jako ojedinělý exces z jinak řádně vedeného života, a to i v případech opakovaného sexuálního násilí na dětech. Tento typ vykres-

lení pachatele jako normálního muže, který jen udělal hloupost – jak uvedl jeden z pachatelů: „*jednalo se o selhání, „číčovinu“*“ (64 T 12/2019) –, může ve výsledku **příspěvat k tomu, že analyzované činy znásilnění a domácího násilí nejsou hodnoceny jako tak závažné**, jak byly do trestního zákoníku formulovány zákonodárci.

Třetí rovinou byl **strach obětí se svěřit** s tím, co se jim stalo – tato kategorie podtrhuje celou dynamiku reakce společnosti na sexuální násilí. Oběti se často obávaly, že jim **nikdo neuvěří** nebo že je **rodina a okolí za to, co se jim stalo, odsoudí**. Z textů rozsudků plyne, že tyto obavy byly opodstatněné a mnoho poškozených se skutečně setkala s odmítavou reakcí svého okolí.

Na individuální zkušenost aktérů trestního řízení jsme **navázaly druhou kapitolou zabývající se genderovou osou nerovností**, ve které jsme osobní rovinu propojily se společenskými vztahy nerovnosti a závislosti.

Genderová osa: nerovnosti, závislost ve vztazích a bagatelizace násilí

Bagatelizace činů a omlouvání pachatele, nedůvěra a nerovné vztahy nás přivedly k rozboru systémových nerovností na základě společenských norem a očekávání. Stereotypy a předsudečné lpění na určitých zvyklostech, nebo naopak možnost bezbřehého překračování společenských norem, jsou do jisté míry navázány na to, zda jste muž, anebo žena. Tato systémová očekávání a nastavení jsou rozebrána v následující části analýzy.

Genderově podmíněný kontext vztahů závislosti (ekonomické i sexuální)

Nejprve jsme se zaměřily na **hranice normality v mužských a ženských společenských rolích**. Sexuální násilí v manželství nebo dlouhodobém partnerském vztahu je soudy v rozsudcích mimo jiné rámováno tak, že pachatel činem řeší „svou frustraci z odpírání intimního styku“ (63 T 15/2020), případně že se jedná o „manželské neshody“, k jejichž řešení pachatel pouze zvolil neakceptovatelné násilnické chování (7 T 15/2019). **Živitelská či chlebo-dárcovská role muže** má váhu nejenom při udílení trestu a stejně tak je pro soud někdy legitimním argumentem pachatelovo hodnocení, zda doma bylo uklizeno a nakoupeno. Jindy rozsudek parafrázuje výpověď obžalovaného: „Obžalovaný byl naštvaný, že jí ‚jako blbec‘ zaplatil dovolenou bez ohledu na to, že u něj měla dluh na nájmu, a poškozená pak s ním vůbec nebyla. Říkal

jí, že se mu to nelíbí.“ (4 T 41/2019) Jakýsi **nárok a povýšenost**, se kterými obžalovaní legitimizovali násilné jednání, se pojily s tím, že zrovna **jim má být vyhověno, protože jsou muži**. Nárokují si právo jednat násilně, když není po jejich. Jako legitimizaci nároku na mocenskou nadřazenost identifikujeme např. zhodnocení postojů pachatele ve znaleckém posudku v rozsudku z roku 2019: „*K nevlastní dceři, resp. poškozené má pak dosti typický postoj patriarchálně uvažujícího muže (otce) směrem k pubescentní dívce, která by měla bezproblémově poslouchat jakýkoli jeho příkaz.*“ (5 T 2/2019)

Vedle leckdy přijímané dominantní pozice obžalovaných v partnerském vztahu byla naopak důkladně ověřována **věrohodnost poškozených**. Společenský stereotyp falešného obviňování mužů ze strany žen¹⁴ se silně propсал i do rozsudků usvědčujících pachatele z trestných činů. Různí aktéři (nejen obhajoba) zpochybňovali **morální kredit** poškozených, mapovány jejich sexuální zkušenosti a vztahy, počet sexuálních partnerů i sexuální orientace. Padala obvinění, že jde ze strany poškozené ženy o pomstu, že jde o zhrzenou manželku, která aby nepřišla o dítě, se chce zbavit partnera apod. Posouzení poškozené měřítka „správné oběti“ se v rozsudích též objevovalo při zhodnocení soudu, že nezletilá svědkyně „byla u výslechu s ohledem na situaci adekvátním způsobem nervózní“. (3 T 1/2020)

Silně rezonovalo **téma závislosti** (ekonomické i sexuální) ve vztazích a její **genderový podtext**: „obviněním z něj chce dostat peníze“ a zároveň jeho „nezvládnutá pudovost“. Nejen v případech **zvláště zranitelných obětí**¹⁵ trestných činů je vhodné věnovat zvýšenou pozornost nerovnostem. Věková a fyzická převaha tu bývá jednoznačná, až modelová, kdy se násilí dopouští

.....

14 Strategie falešného obvinění z domácího nebo sexuálního násilí se objevují, typicky však v případech sporů o svěření dítěte do péče po rozpadu partnerství. Tento problém velmi komplikuje vyšetřování trestných činů a ve výsledku se opět obrací proti jeho obětem. Jako součást řešení se tak nabízí strategie orgánů činných v trestním řízení tyto situace citlivě řešit a falešná obvinění odhalovat ještě před obžalobou.

15 Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů vymezuje několik skupin zvláště zranitelných obětí: Děti do 18 let, osoby vysokého věku nebo s handicapem. oběti trestného činu v sexuální oblasti, trestného činu zahrnujícího nátlak, násilí nebo pohrůžku násilí, oběti teroristického útoku a další. V analyzovaných rozsudcích mohou být jako zvláště zranitelné charakterizovány všechny oběti. Zvláště zde upozorňujeme na dětské oběti a oběti s mentálním znevýhodněním.

dospělý muž na dítěti nebo nezletilé dívce a často se nachází v pozici autority nebo příbuzného: „*Je (...) zřejmé, že ke svému věku si neuvědomovala chování obžalovaného, protože mu nerozuměla, proto se mu ani nebránila a sexuální kontakty ve formě osahávání akceptovala za sladkosti a „péči“ obžalovaného, která zde přicházela z jeho strany.*“ (6 T 2/2018)

Dospělí mají silný vliv na sebenáhled nezletilých poškozených, již teprve postupně pronikají (socializují se) do světa dospělých a norem společnosti, ve které žijí. Taková násilnická autorita i kvůli své přezíravosti klidně operuje s prohlášeními směrem k nezletilým obětem brutálního, sexualizovaného násilí, „*ať neblbnou, však se jim to bude líbit*“ (5 T 10/2019) nebo že to bude „*jenom chvilíčku, nikdo se to nedozví*“ (5 T 82/2018), „*bude to naše tajemství*“, případně „*zdůraznil, že poškozenou nikdy k ničemu nenutil, jí to bylo příjemné, ona z toho vlastně ani neměla rozum*“ (63 T 8/2020). Propletenec nezdravých, manipulativních vztahů a zneužívání v rodině, závislost na obžalovaném a jeho fyzickou převahu některé soudní senáty konstatovaly přesně. Jindy experti, asi trochu častěji znalci než soudci, neporozuměli tomu, proč se oběti nebránily rázněji, proč se poškozené vracely k pachateli, proč svědkyně z blízkého okolí oběti (nejčastěji matky) skutky oznamovaly jen postupně. Znalecké posudky pak konstatovaly na tomto základě „*sníženou svědeckou spolehlivost*“ (6 T 2/2018). Z pohledu analýzy v těchto případech experti nedohledli charakter závislosti, manipulativního vztahu a dopadů dlouhodobého sexuálního zneužívání na život poškozených a jejich blízkých.¹⁶

Z rozsudků silně vystupuje nedostatečně reflektovaný genderový podtext závislosti. Argumenty obžalovaného a obhajoby opakují, že se oběti spikly, účelově obžalovaného obvinily, aby samy měly dodatečně z trestního řízení nebo odsouzení obžalovaného prospěch. Poškozené i obžalovaní mají častou zkušenost **vztahu závislosti, manipulace**. Přičemž obžalovaní ve výslechu

.....

16 Viz také části analýzy proFem VICO – právo obětí genderově podmíněného násilí na odškodnění. www.profem.cz [online]. [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs/co-delame/aktualni-projekty/a/vico---pravo-obeti-genderove-podmineného-nasili-na-odskodneni>. Nebo obecněji přístup kritické kriminologie k nerovnostem v trestním řízení, např. v tematickém čísle České kriminologie 2/2022 (<https://ceskakriminologie.cz/cs>), a role Gerlindy Šmausové v etablování této disciplíny.

mnohdy odhalí vlastní traumatické zkušenosti z násilného dětství či zkušenost se sexuálním násilím v roli oběti. Na straně poškozených jde o strach, jak je pachatel i okolí budou hodnotit a vnímat. To se může projevovat obavou, aby jim někdo nevynadal, či hledáním chyb, kterými mohly zapříčinit či vyprovokovat násilníkové jednání. Procházejí opakovanými zkouškami věrohodnosti a morálního kreditu i mimo konkrétně řešený případ vzahového násilí nebo sexuálního napadení. Do tohoto genderového řádu sociálních nerovností – snad jen v jeho milosrdnějších, měkčích verzích – postupně vrůstáme (jsme socializováni) od útlého dětství všichni; nejen v rodinách, ale i pohádkami, učebnicemi, dětskými hrami, filmy a širokou škálou dalších vztahů a nastavení společenských organizací.

Společenský stereotyp pachatele a oběti – aktivního, akčního/agresivního (muže) a pasivního, trpělivého/trpící (ženy) – je v řadě ohledů stále každodenní součástí společenských vazeb a vztahů mezi lidmi a udržuje nerovné postavení: věkem, genderem, vzděláním i jinak socio-ekonomicky. A to samozřejmě také mimo soudní síně. O předivo kulturních, historických, společenských stereotypů se opírají každodenní vztahy a instituce. Trpí jimi, ale do jisté míry z nich dosud i těží, obě strany, funguje na nich celá společnost s odvoláním na známé, osvědčené tradice dualit rozumu a citu, práce a péče, veřejného a soukromého života – postavených do hierarchického vztahu moci a bezmoci.¹⁷ I pokud jednání poškozených a obžalovaných z očekávaného vzorce vybočuje, často je k modelu „správné oběti“ a „typického pachatele“ v rozsudcích vztahováno. A tak zatímco poškozená ve znaleckém posudku¹⁸ (5 T 2/2019) byla „obtěžně výchovně ovlivnitelná“, tak pachatel je „schopný odolávat odporu a vyhnout se manipulacím“, ona je „nápadná individualistka“, on je „autonomní“, ona se „dostává do konfrontací a sporů“, on je „přiměřeně dominantní, se snahou prosadit si svoje“, její „sebekontrola a sebeovládání jsou nedostatečné“, u něj jen došlo k „nezvládnutí tlaku

.....

17 Zde odkazujeme na teorie a texty Gerlindy Šmausové: ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Proti tvrdošíjně představě o ontické povaze gender a pohlaví. In: Sociální studia. 2002, s. 15–27. A potažmo původně Sandry Harding: The Science Question in Feminism (1986). Cornell University Press.

18 Téma soudních znalců a znalkyň, jejich role v trestním řízení, odpovědnosti a kvality u genderově podmíněných trestných činů je výrazně širší, než jaký je prostor této analýzy. Navrhujeme toto téma k dalšímu zkoumání.

pudového chování“. Ve výsledku je zde negativně zhodnoceno chování poškozené, ne obžalovaného, u kterého se lze domnívat, že k reakcím poškozené přispěl svým jednáním – jejím opakovaným znásilňováním.

Akteři odkazují ke společenskému vzorci vztahu silné ekonomické závislosti žen s (menšími) dětmi na muži jako živiteli rodiny. Tento odkaz na faktický stav **genderované dělby práce**, která je vepsaná do strukturního uspořádání vztahu mezi soukromou a veřejnou sférou, do rolí žen a mužů ve společnosti, je pak tendenčně použit oběma stranami soudního procesu – obhajobou i obžalobou. **Genderová nerovnost je přeložena do jazyka ekonomické vypočítavosti** a msty žen a stereotypně legitimizuje nároky či ospravedlňuje činy v očích pachatelů. Zúžení tohoto problému na to, že jde o „příživnice“, je neakceptovatelný přístup, který reprodukuje nárokovost žitelské dominance (mužské, z veřejné sféry – materiální produkce) nad pečovatelskou závislostí (ženskou, soukromou – rodinnou neplacenou pečovatelskou prací a též biologickou reprodukcí).¹⁹ Jedná se například o situaci, kdy se obžalovaný osopil na poškozenou a soud ji následně obhajuje slovy: „*Pozitivní stránky také měla, starala se o domácnost, byla pracovitá.*“ (12 T 129/2019) Soud tak do jisté míry přistupuje na genderově stereotypní logiku častější v argumentaci obhajoby. **Ženy jsou sankcionovány za to, že žijí v ekonomické závislosti**, nebo jsou kvůli tomuto společenskému vzorci podezírány. Zároveň ženy vykonávají práci neplacenou (péči), jež však jejich finanční závislost nemění. A **mužům naopak přináší jejich žitelská nepostradatelnost** (a vyživovací povinnost) **mimořádná snížení trestu**.²⁰ Paradoxem mužské žitelské role je její podmíněnost tím, že péči mají dostávat nebo dostávají zdarma a nárokově, což jen podtrhuje nerovné nastavení.²¹ To nám přijde jako problematická praxe. Tyto příklady ilustrují, jak jsou genderové stereotypy

.....

19 Opět zde odkazujeme na teorie Sandry Harding.

20 V opačné logice je genderová dělba práce zase nevýhodná pro muže-otce, a to při opatrovnických sporech ohledně svěřování dětí do péče, kde jsou sankcionováni za svůj (mnohdy) menší pečovatelský přínos. Nedá se tedy říct, že genderovaná struktura společnosti přináší někomu pouze nevýhody a jiným pouze výhody.

21 To nás vede k zamyšlení, jak je v praxi pojímáno samotné ekonomické násilí a jestli je vůbec vždy jako takové chápáno. To má totiž vliv na to, jak soudy operují s genderovými normami v rámci dělby práce a co z nich a jak používají v rozsudcích.

a očekávání vázány ke vhodnému a vyžadovanému místu žen a mužů ve společnosti a jak jsou využívány k legitimizaci (tedy ospravedlnění nebo alespoň vysvětlení) násilného jednání, při kterém došlo k výraznému překročení společností tolerovatelných norem.

V rozsudcích jsou tak genderové vztahy a s nimi spojené stereotypy propisovány na mnoha úrovních – ať už jde o výroky ze strany soudu a znalců, či jako součást procesní strategie obhajoby. A je otázkou, zda má soudní systém k dispozici nástroje, jak právě tyto stereotypy v trestním řízení systematicky omezit.

Mohou za to nezvládnuté pudy

Vedle obhajobou problematizované ženské závislosti na živiteli a snahy pečujících matek se finančně obohatit operují texty rozsudků s **genderovými stereotypy i v mužské linii. Uvádějí jakousi nezvládnutou (neovladatelnou) sexuální pudovost** (1 T 8/2019 nebo 34 T 3/2019) – sklon domoci se sexu či kontroly nad situací v domácnosti agresivním, násilným jednáním. Tím míří k bagatelizaci sociální dimenze a dopadu činu s odkazem na nějaké takzvaně přirozené sklony. Soudy zcela bez reflexe pracují s mužským sexuálním pudem jako biologickou nutností, kterou je potřeba uspokojit sexuální aktivitou s další osobou: „*Možno motivaci hledat v náhražkovém uspokojení sexuálního pudu u jedince frustrovaného nedostatkem adekvátních partnerských příležitostí (...) obžalovaný je osobou s probuzenou sexualitou a potřebou sexuálního vybití.*“ (34 T 3/2019) V rámci řízení se mapuje, zda nešlo „jen“ o „náhražkovou sexuální aktivitu při jinak v podstatě neexistujícím pohlavním životě“ (80 T 13/2019), kterou ovšem pachatelé někdy provozovali na mladistvých či na dětech. V jiných rozsudcích si muži nárokovali sexuální součinnost svých partnerek s odkazem na své zásluhy za finanční přínos do domácnosti. Také se zde objevuje žárlivost a msta bývalé partnerce za to, že si našla nového partnera (a má s ním sex), zatímco on sám ne. Jde tedy o jakousi nárokovost – nepsané právo muže na jistý typ služeb

od partnerky. Tuto „normu“ na sebe často do určité míry klade i oběť sama, ovšem explicitně ji vyžaduje násilný partner a potenciálně se promítá i do posuzování aktéry činnými v trestním řízení.

Z pohledu naší interpretace jde do velké míry jednak o **toleranci násilného jednání** a schvalování přestupků proti zavedeným normám jednání u chlapců a mužů již od rané socializace („je to přece kluk, kluci jsou neposlušní“). Ta postupně vede k jednání, které toleruje, někdy si až nárokuje jejich převahu, ale také zmenšuje prostor pro reflexi utlačivých praktik. Dělna „mužské nezvladatelné agresivní pudovosti“ a „ženské pasivity a objektifikace“ je součástí našeho světonázoru – jazyka a přemýšlení o funkčním uspořádání společenského řádu.²² Je třeba hlídat a diskutovat jeho akceptovatelné hranice. Dává nám smysl zamýšlet se nad samotným **nerovným vztahem vepsaným do očekávání od žen a mužů ve fungování celé společnosti**. Ona „probuzená mužská sexuální touha“ a „potřeba jejího vybití“ je tak spíše demonstrací situační převahy anebo dlouhodobého ponížení – a společenské tolerance k takovému jednání – než známkou nezvladatelných sexuálních sklonů redukujících muže na pudové bytosti. Pokud někdo nedokáže ovládat své pudy takovým způsobem, že spáchá trestný čin znásilnění, je namísto **pátrat po příčinách takového jednání**. Může jít o **deviaci** jako medicínskou diagnózu, kde je třeba vedle či místo trestu uložit léčení a další adekvátní pomoc. **Ve všech ostatních případech se ale jedná o neakceptovatelné překročení společenských norem**. Sexuální násilí nelze překlenout konstatováním „nedostatku příležitosti k sexu“, „příliš silným sexuálním pudem“ či „neovládnutím vlastní pudovosti“, jelikož každé takové rámování znamená legitimizaci činu a otevírá dveře k tomu, aby bylo vnímané jako tolerovatelné či omluvitelné.

Některé rozsudky konstatovaly jednoznačně, že jde o „*použití sexuálního chování jako prostředku pro získání mocenské převahy nad druhou osobou*“ (17 T 23/2020). Motiv znásilnění, ale i dalšího násilí na ženách a na dětech se obvykle opírá o to, že **pachatel prostě může**, spíše než že by nedokázal ovládnout svoje tzv. přirozené pudy. Ostatně vedl přece „řádný život“,

.....

22 Vedle již citované Sandry Harding o tom píše například také Bourdieu Pierre: *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000.

jak soudy často konstatují; deviate byla diagnostikovaná spíše výjimečně. Takové závěry indikují změnu v přemýšlení o tom, jak rámovat znásilnění. Jednou perspektivou je zneužití převahy nad obětí, což zároveň dává méně prostoru ke snímání viny z pachatele, než když tvrdíme, že za to mohly přirozené sexuální pudy. Bohužel jsou sexuální pudy v rozsudcích, které jsme pročitaly, doposud převažující argumentací.

Může si za to sama

Opakovaným silným momentem v rozsudcích bylo posouzení, zda si **za násilí může oběť sama**. Dávání spoluviny obětem znásilnění je v postojích české společnosti stále časté.²³ Zdálo by se, že představa spoluodpovědnosti obětí už – zejména u odborné veřejnosti (tam řadíme i soudce a soudní znalce), která se tématem zabývá – vymizela. To bohužel námi zkoumané rozsudky nepotvrzují. Stále v nich často najdeme, že poškozená svým chováním k trestnému činu přispěla, ať už se jedná o to, že u pachatele přespávala, jela s ním v autě, požila alkohol nebo byla známá větším množstvím sexuálních kontaktů. I když se téma spoluviny nejčastěji vyskytuje v případech sexuálního násilí, setkaly jsme se s ním také u domácího násilí, kde ze strany soudů zůstává nepochopena dynamika násilných vztahů a syndromu týrané osoby. Osoby na někom závislé jsou nejčastěji „*terčem domácího násilí, neboť **zdravá a sebevědomá žena by bezpochyby s druhem typu obžalovaného již dávno vyrazila dveře.***“ (3 T 10/2020) Rozsudek zde tak individualizuje jev, který je jednoznačně systémový, nereflexuje častou a výraznou **partnerskou nerovnost ve vztazích**, kde dochází k domácímu a sexuálnímu násilí, ani **dynamiku psychických procesů** v násilných vztazích. Posuzuje

.....

23 AMNESTY INTERNATIONAL. Nosí minisukně? O znásilnění si koledovala, myslí si třetina Čechů [online]. 2015 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/zprava/1418/undefined>. S tématem pracuje i Zpráva mužů a násilí v České republice (<https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zprava-muzi-a-nasili-v-ceske-republice-150013/>). A naopak médií proběhla kritika učebnice pro policejní akademii, která stereotypy reprodukovala (<https://www.novinky.cz/clanek/krimi-policiste-se-uci-na-znasilneni-ma-vinu-i-obet-40043717>).

individuální vlastnosti a osobnost poškozené – a dochází k závěru, že pokud by byly v pořádku, nezdravé soužití by ženy v násilných vztazích ukončily.

Při analýze desítek popisů činů, které vedly k odsouzení pachatelů, jsme se setkaly s jasnou obrannou strategií poškozených známou z literatury: **přežít**. Jak podotýká Bessel van der Kolk v knize *Tělo sčítá rány*, u traumatizovaných lidí je „*mnohem užitečnější (...) pokládat agresi nebo depresi, aroganci či pasivitu za osvojené chování: v nějakém bodě dospěl pacient k přesvědčení, že přežít může pouze tehdy, bude-li drsný, neviditelný či nezúčastněný, nebo že je bezpečnější to vzdát.*“²⁴ I v analyzovaných rozsudcích u dlouhodobého násilí poškozené volily (nebo jim nic jiného nezbývalo) strategii rezignace na vlastní obranu, aby krátkodobé následky týrání a sexuálního násilí nebyly ještě horší. Přičemž se stejnou obranou jsme se setkaly jak u dospělých, tak i u znásilněných dětí. V rozsudcích se však ne vždy k těmto projevům poškozených přihlíželo jako k následku traumatu, jak je například zřejmé ze závěru jednoho ze znaleckých posudků: „*Pro tento závěr svědčí dále neodůvodněná pasivita a tolerance při i po konání obžalovaného. Do doby, než ji měl vyhodit z bytu, neměla zájem událost řešit.*“ (20 T 17/2018).

Genderová strukturní sociální nerovnost, zde se projevující ženskou internalizovanou bezmocí či pasivitou a mužským nárokováním si sexu a dominance, spolu s jejich faktickou či domnělou fyzickou převahou, pronikala i do trestných činů, kde muž nemá deviaci nebo žena nějakou formu znevýhodnění. A to jak u jednorázové události, jako je znásilnění, tak zejména v dlouhodobých násilných a zneužívajících vztazích. Intersekcionalita genderu a věku, navázaná na sociální nerovnosti ve vztazích, tak zde představuje příležitost k násilnému jednání, posiluje je a do jisté míry brání reflexi. Taková **reprodukce sociálních nerovností** ve vnímání vztahů **je poté těžko čitelná i pro orgány činné v trestním řízení**. V praxi se jedná třeba o nevhodné formulace ze strany soudů a soudních znalců nebo strategii obhajoby zmírnit vážnost trestného činu. Jako v případě, kdy znalkyně konstatuje, že poškozená „*vzhledem ke své pasivní a především závislé roli v partnerském vztahu strpěla*

.....

24 VAN DER KOLK, Bessel A. *Tělo sčítá rány: jak trauma dopadá na naši mysl i zdraví a jak se z něj léčit*. V Brně: Jan Melvil, 2021. Pod povrchem. ISBN 978-80-7555-130-6.

obžalovaného nevhodné agresivní zacházení s dětmi a občas pravděpodobně i tyto nepřiměřené tresty obžalovaného provokovala, když sama ve výchově selhávala a neměla autoritu u dětí.“ (3 T 152/2019)

Ve výsledku takové **jednání soudů významně přispívá k sekundární viktimizaci poškozených**, kdy nejenom že se musejí vyrovnávat s činem samotným, ale zároveň s negativním hodnocením ze strany svého okolí či společnosti, které je navždy zaznamenáno v textu rozsudku. Zároveň neadekvátní kritické hodnocení poškozených a obžalovaných v důsledku může přispět k mírnějšímu trestání pachatelů.

Mýtus správné oběti

Z textů rozsudků vyvstal i dominantní obrázek **stereotypu správné oběti**. Ten podle nás svědčí o jisté neznalosti viktimologie ze strany soudu a citovaných znalců. Z hlediska představ o genderově adekvátní roli oběti pak tento mýtus posiluje konvenční přístup, a tím bagatelizaci situace oběti znásilnění či násilí, potažmo omlouvání pachatele. Hledají se „typické“ znaky týrané osoby, posuzuje se, jak by měla oběť správně reagovat při útoku, přidává se požadavek, jak by měla poškozená po té události vypadat a jaké či zda projevovat emoce při výpovědi u soudu, na policii nebo při znaleckém vyšetření.

Opakovaně jsme četly hodnocení, jaké emoce jsou anebo nejsou na místě a jak správně načasovat míru aktivity a pasivity, jak se projevovat dostatečně věrohodně jako oběť. Ve výsledku tak byl do jisté míry negativně posuzován v podstatě jakýkoliv projev poškozené, jak submisivní, tak obranný. Důsledky takového rámování jsou vepsány do stereotypního rámování obětí, případně jako jistý druh omluvy pro pachatele a do jisté míry i do **relativizace násilné události** jako takové: „**Svým jednáním poškozená přispěla k tomu, co se později událo**, což je třeba hodnotit ve prospěch obžalovaného mladistvého, avšak posléze **poškozená dala dostatečně najevo svůj nesouhlas a obžalovaný mladistvý pak jednoznačně jednal protiprávně.**“ (6 Tm 3/2018)

Zejména ve znaleckých posudcích je hodnoceno, zda reakce oběti zapadá do představ, jak by oběť měla „učebnicově“ reagovat. Toto celé posuzování

bohužel častěji připomíná argumenty selského rozumu či populární předsudky než současné odborné poznání relevantních disciplín. Společenské vědy poznatky ohledně genderových stereotypů a předsudků i mocenských nerovností reflektují. K genderovanému náhledu na oběti-ženy literatura mimo jiné podotýká, že očekávání od poškozených jsou často rozporuplná. Při svědeckých výpovědích je očekáváno jak klidné chování svědkyně, tak emoční popis prožitého násilí. Silné i absentující emoce pak ve výsledku mohou snižovat jejich věrohodnost.²⁵ V analyzovaných rozsudcích například znalkyně k poškozené uvádí: „Její výpovědi ve věci nelze (...) považovat za popis skutečně prožitých událostí (...) patrné rozpory, mají menší autentičnost **bez emotivního doprovodu** a vyznívají tak naučeně (...) a **nezdržela se projevu averze proti obžalovanému**.“ (6 T 2/2018) V jiném případě soud naopak citlivě popisuje emoční pohnutí poškozené při její svědecké výpovědi: „Je nutné dodat, že při líčení sexuálních interakcí se **poškozená projevovala velmi tiše a počala plakat**. Právě v okamžiku, kde měla líčit podrobnosti události v garáži, byl její výslech přerušen, **poškozená nebyla pro zjevné emoce doprovázené pláčem schopna další výpovědi**.“ (16 T 2/2019) Znalecký posudek z první citace ve výsledku konstatoval sníženou svědeckou spolehlivost poškozené, zatímco v druhém případě nebyla věrohodnost poškozené nijak narušena a soud (zcela správně) od další výpovědi upustil. Chování, které **odpovídalo „mýtu správné oběti“**, zde **bylo odměněno** tím, že traumatizující výslech dále nepokračoval a zároveň nebyla narušena spolehlivost poškozené, zatímco **emoční projevy, které znalkyně od oběti neočekávala**, jako je popis události bez emocí či projevení averze vůči obžalovanému, **byly hodnoceny negativně**.

.....

25 Viz například JELÍNEK a kol. Kriminologie, Praha: Leges, 2021. ISBN 978-80-7502-499-2, str. 341 a CARRABINE, Eamonn, ed. Criminology: A Sociological Introduction. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2009. ISBN 978-0415464512, str. 202.

Hierarchizace násilí

a role obrany

Spolu s nízkou citlivostí k genderovým nerovnostem ve společnosti dochází k **relativizaci samotného násilí**. Vedle zaznamenaných brutálních případů v rozsudcích čteme i o tom, že **pachatelé mohli být hrubější, a přitom nebyli**, nepřemohli oběť, „pouze“ využili její bezbrannosti. Tím dochází k přizpůsobování obrazu násilí preferované verzi interpretace toho, co se dělo. Podobně jako v mýtu správné oběti také charakteristika samotného násilí mnohdy nese jasné genderované rysy. I samotný akt násilí je posuzován podle toho, jak je z pohledu soudu a společnosti škodlivý. Určité typy násilí jsou tolerovanější než ty, ke kterým shovívavost v textech rozsudků nenajdeme. Patří sem právě role fyzického násilí na straně pachatele a ne/přítomnost obrany na straně oběti. Spíše než dopady na oběti slouží jako kritérium jakási typologie násilí seřazeného dle závažnosti. Když pachatel **zneužil bezbrannosti oběti** (opilost či velmi nízký věk), bylo to posouzeno jako **méně společensky nebezpečné než hrubé fyzické donucení**. Jako v případě, kdy soud konstatoval, že „*oproti ,běžnému‘ zločinu znásilnění, který v sobě zahrnuje donucení k pohlavnímu styku násilím, a to v některých případech i poměrně rasantním, obžalovaný se činu dopustil ,pouze‘ zneužívaje bezbrannosti poškozené, bez užití přímého brachiálního násilí.*“ (29 T 10/2019) Jindy soud uvádí jako polehčující okolnost, že pachatel mohl být i brutálnější, že se mohl dopustit „*ještě větší bezcitnosti či suovosti a brutality. (...) Jakkoliv nechce soud zpochybňovat újmu poškozených, nebyla ve srovnání s obdobnými případy tak intenzivní.*“ (3 T 1/2020)

Tato praxe hierarchizace násilí²⁶ snižuje váhu sexuálního i domácího násilí na straně pachatelů (v tomto vzorku rozsudků jde o muže) a přesouvá část odpovědnosti a viny na jeho oběti (ženy a děti). Když soud operuje se **zneužitím bezbrannosti jako s méně (společensky) závažnou formou násilí**, jde o zlehčování znásilnění a násilí na dětech nebo na obětech s mentální retardací. Tato praxe je velmi nebezpečná. I z těchto důvodů je tolik potřebná **redefinice trestného činu znásilnění** ve smyslu každého styku za účelem sexuálního uspokojení, ke kterému nebyl dán souhlas. Naše sociálně-vědní interpretace, která reflektuje důsledky takové praxe na společenské vnímání analyzovaných trestných činů, nás vede k pohledu, že relativizace a hierarchizace násilí poškozuje oběti a zvýhodňuje pachatele, protože zanedbává podstatu toho, že trestný čin znásilnění se stal, je fakty doložen, jeho skutková podstata je naplněna.

Stereotypy ze strany soudu, znalců, policie

K **bagatelizaci násilí** dochází jednak tím, že se události **relativizují** způsobem, který vlastně říká „co se jí stalo, nebylo tak strašné“ a do jisté míry formuluje **omluvu násilníka**. Někdy pachatel své jednání rámoval vztahem s obětí. Šlo pak o jakýsi brutální protimluv „láskyplného zneužívání“ – násilí spojeného s láskou. Tím se však normalizuje násilí jako běžná součást blízkých vztahů a dodává se legitimitu absurdním úsvitím tohoto typu.

Rozsudky také porovnávají činy s jinými případy, často aby pachateli ulehčily, nebo používají formulace, kde místo pojmenování domácího násilí vyjadřují

.....

26 Viz také NYKLOVÁ, B., MICHÁLKOVÁ, E., GUBOVÁ, N., PETERKOVÁ, I. Bariéry v systému pomoci obětem partnerského násilí [online]. profem, 2021, [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs/vydali-jsme/vyzkumy/a/bariery-v-systemu-pomoci-obetem-partnerskeho-nasilii>. V kapitole Hierarchizace a bagatelizace násilí (s. 67–76) autorky poukazují na to, že jde o nefunkční institut.

přesvědčení, že o domácí násilí nejde, případně volí eufemismy jako „*konfliktní manželské soužití*“ (7 T 15/2019). Tyto formulace a jazyky jsou ale klíčovou zbraní, mocným nástrojem. Jsou používány jako vodítko a podklad pro uložení nízkého trestu (nebo pro malé či žádné odškodnění ne/majetkové újmy oběti). Zejména obhajoba (zcela v souladu s jejím účelem) prezentovala důkazy tak, aby umožnila a legitimizovala mírnější kvalifikaci události. Chápeme, že jde o věc odborného posouzení. Ovšem **míra jistě shovívavosti a polehčujících okolností kontrastovala** s přístupem a formulacemi v rozsudcích při odkazech k poškozeným, uznání jejich újmy a případné její kompenzaci. Nastavení soudního řízení tak podle nás zaslouží revizi z hlediska pozornosti a přístupu ke všem účastníkům trestního řízení i dlouhodobým dopadům na jejich životy. Tedy jde nejen o dosavadní tzv. „řádny životy“ obžalovaných a „ohleduplnost“ násilníků k obětem, které se promítly do mírných, výchovných trestů. Jde také o **důsledky násilné zkušenosti pro poškozené**, které by řádný život po konci násilí a trestním řízení mohly naopak konečně zase vést a dostat k němu spíše podporu než další kolo viktimizace.

Shrnutí

V druhé části jsme ukázaly, jak se do vzorce rámování násilných činů, omlouvání pachatelů a viktimizace poškozených promítá obecnější celospolečenské nastavení vztahů mezi muži a ženami. Genderový řád přisuzuje mužskému jednání větší autoritu, váhu i společenskou toleranci k překračování pravidel a hranic normality. A vede tedy také k omlouvání násilí jeho relativizací a bagatelizací. Genderově stereotypní vzorce jednání a očekávání se zde zhmotnily v popisech mocenské a fyzické převahy (i v případech sexuálních zločinů) a zmíněné nárokovosti – příležitosti a pocitového práva využít situaci ve vlastní prospěch. To je někdy tolerováno či omlouváno i soudem.

Citlivost k projevům (genderové, mezigenerační, sociální atd.) nerovnosti je naučenou profesní praxí. Případně může k citlivosti vést i reflektovaná, zpracovaná osobní zkušenost. Podle nás je tady na místě se ptát, zda **profese**, které v trestním řízení mají rozhodující vliv, měly a **mají dostatek vzdělávacích (a jiných) příležitostí si citlivost, vnímavost k nerovnostem** – a s nimi

korespondující přístup k řešeným případům – **osvojit**. Jde o reflexi situační i systémové nerovnosti násilných vztahů. Nešlo o nehierarchické vztahy, kde mají aktéři srovnatelné podmínky a příležitosti jednat. Šlo vesměs o **vztahy nejen fyzické, ale též právě mocenské a systémové převahy (věkové, genderové, rodinné)**. Relativizace násilí a jeho forem souvisí s výše předestřeným tématem genderových stereotypů a nerovnosti, s praxí legitimizace jistých forem nadřazenosti, tolerování či alespoň přehlížení určitého nátlakového jednání (častěji) z mužské strany. Paradoxně sem však patří také implicitní přesvědčení, že ve společnosti máme rovnost mezi ženami a muži na úrovni vztahů i institucí. Že do každého vztahu a interakce aktéři vstupují jako partneři. Opakovaně jsme narážely na **genderovou slepotu**, kvůli které rozsudky **přehlížely systémové nerovnosti** propsané do dlouhodobých násilných vztahů i do jednorázového násilí. Šlo o nerovnosti nejen genderové a věkové, ale rovněž statusové (finanční, vzdělanostní).

Znalci a znalkyně a někdy i soud do svých úvah vkládají vlastní představy o správném uspořádání světa a vztahů v něm. Soud by měl interpretovat to, co za správné a špatné pokládá zákonodárce a co vtiskl do znění zákonů, ne do procesu vtělovat své představy o tom, jak se má chovat oběť trestného činu nebo fungovat partnerství. V analýze jsme se zaměřily na situace, kdy aktéři předpokládali nebo hodnotili jednání poškozených a promítali do něj svá očekávání – jak je správné, aby se chovala oběť znásilnění, nebo jak má nácitiletá dívka adekvátně vyjadřovat svou sexuální náklonnost. Například když má soud pochybnosti, *„zda popisované jednání je typické pro patnáctiletou dívku bez do té doby jakýchkoli sexuálních zkušeností, u níž by bylo možno pro případ pravdivosti výpovědi obžalovaného **předpokládat spíše významné pohledy či dotyky na sexuálně neutrálních částech** těla obžalovaného.“* (1 T 4/2019) Lidé vystupující u soudu v expertní pozici operovali s tím, že ženy mohou mít k obvinění ze znásilnění nebo domácího násilí falešný motiv, mohou v něm vidět možnost svého zisku ať už finančního, nebo v podobě svěření dětí do péče. Někdy naopak oceňovali jejich odvážný postoj, kdy se traumatu nepoddají. **Očekávání od žen, obětí trestných činů, jsou různorodá a odrážejí genderovou strukturu společnosti.**

Identifikace individuální zkušenosti v první části analýzy nás dovedla v části druhé k vymezení systémových prvků nerovností, zejména genderových.

Pracovaly jsme s kulturními stereotypy a očekáváními, které se vážou k jednání žen i mužů, a dokládaly jsme, jak zasahují do argumentace stran v soudním řízení. Šlo o překračování hranic normality, tedy toho, co je tolerovatelné jednání od žen a mužů a čím se ospravedlňuje násilné jednání obžalovaných, a naopak zpochybňuje věrohodnost poškozených. Rolí genderových stereotypů jsme rozkryly v klišé „**může si za to sama** – ženy jsou takové“ nebo „on za to tolik nemůže, **nezvládl své pudy**“. Tyto vzorce se promítají rovněž do obrazu „**správné oběti**,“ a tím i do relativizace násilí jako jednání „za hranou“, otevírající prostor pro omlouvání pachatelů. Daná **kulturní očekávání a stereotypy pak pomyslně vstupují se všemi aktéry i do soudní síně** a mají tak vliv na celý systém soudního řízení. Na jejich dopady jsme se zaměřily ve třetí části analýzy.

Systém soudního řízení: dopady nerovností, výše a funkce trestů

Třetí část analýzy zachycuje reprodukci (genderových) nerovností v samotném trestním řízení včetně soudní praxe. Nejde tedy jen o konstatování v závěrečné pasáži rozsudků, kde soudce či soudní senát odůvodňují své právní posouzení a trest. Analyzovaly jsme texty rozsudků celé, kde jsou citováni a interpretováni další aktéři vstupující do trestního řízení (znalci, svědci, stanovisko obhajoby a obžaloby apod.). Ukazuje se, že nerovnosti přecházejí také do toho, jak jsou nastaveny vztahy institucionální, nebo alespoň jak se zvykově, rutinně praktikují. Znovu je zde **bagatelizace** i intersekcionalní povaha nerovností ústící do **převahy a moci**, tentokrát mezi institucí soudu (a orgánů činných v trestním řízení) a jednotlivci.

Někdy šlo o selhání policie, kdy před poškozenou posoudí násilné incidenty jako „*toto dělá každý druhý chlap*“ (32 T 2/2020). Jindy se tyto přístupy promítají do interpretace rozhodné problematiky ve formulacích obžaloby, obhajoby a někdy i soudu. Texty řady rozsudků tak potvrzují převládající omezenou míru reflexe a systémového povědomí o genderové podmíněnosti domácího a sexuálního násilí. O **bagatelizaci** ze strany soudní praxe šlo například při posuzování **způsobu provedení znásilnění/újm** také jako „vždyť se ani tak moc nestalo“.

Panenská blána

Velmi specifickou roli mají znalecké posudky. Na jednom tématu zde podrobněji ilustrujeme váhu expertízy ve znaleckých posudcích v trestním řízení. Ukazujeme, že opakovaně není v kontaktu se současným stavem vědění.

Ani expertní vědění není imunní k reprodukci stereotypů. Příkladem je posuzování „**panenské blány**“²⁷. Její poškození či neporušenost mají pro soud rozhodující váhu. Slovo poškozené pak stojí proti odbornému lékařskému vyšetření. Diskuse o „panenské bláně“ jako taková spadá primárně do medicínských oborů. Tematizují ji však i společenské vědy, které zejména v posledních desetiletích upozorňují, jak jsou ženská těla nedostatečně prozkoumána a vědění o nich ovlivněno sociálními normami, které zahrnují genderové předsudky a stereotypy. Neutrální není v tomto smyslu ani věda. Produkují ji totiž vědci, kteří sami žijí podle oněch společenských norem.²⁸ Jednou z takových společenských a konvenční vědou legitimizovaných praxí je porozumění funkci panenské blány. Panenství bylo a částečně stále je uznáváno jako kulturní hodnota sama o sobě, kterou je možné „prokázat“ právě existencí „panenské blány“. Současný stav komplexního vědeckého poznání tělesné struktury, kterou označujeme jako „panenskou blánu“ (hymen), ukazuje, že je mnohem pružnější a poréznější a může přetrvávat po celý život. Z výzkumů vyplývá²⁹, že určité procento žen hymen má, přestože žijí aktivním sexuálním životem (údaje se pohybují mezi 20 a 50 %). Ve studii o změnách na „panenské bláně“ u dospívajících dívek autoři a autorky uzavírají, že *„absence jakéhokoliv poranění panenské blány by neměla být používána jako důvod*

.....

- 27 Výraz „panenská blána“ uvádíme v uvozovkách, protože samotný pojem odkazuje k jeho kulturnímu významu, kdy tato struktura ženského těla byla považována za důkaz panenství ve smyslu doby před první sexuální zkušeností s penetrací. Jak ukazují výzkumy, které dále uvádíme, je tato souvislost mnohem méně významná, než si myslíme. Zároveň se jedná o výraz srozumitelný, proto jsme se ho přesto rozhodly použít.
- 28 MARTIN, Emily. The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles. In: Signs: Journal of Women in Culture and Society. 16 (3). 1991, s. 485–501.
- 29 RODGERS, Deborah J. a Margaret STARK. The hymen is not necessarily torn after sexual intercourse. BMJ [online]. 1998, (317), 414 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1113684/pdf/414.pdf>, HEGAZY, A A a M O AL-RUKBAN. Hymen: facts and conceptions. theHealth [online]. 2012, (3), 109–115 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/260578888_Hymen_Facts_and_conceptions,

k negaci možnosti, že u dospívající došlo k vaginální penetraci.“³⁰ Přesto v řadě nedávných soudních rozhodnutí i ve znaleckých posudcích jsou stále používány formulace jako „nedošlo k protržení panenské blány“, „nebylo přítomno krvácení“ nebo „panenská blána nebyla poškozena“. Pohled reflektující aktuální poznání o této struktuře ženského těla zůstává v menšině. Absence zjevného poškození „panenské blány“ vede soud ke zpochybnění výpovědi poškozené či dokonce ke zpochybnění skutkových tvrzení. Tělesné zkušenostní vědění žen a dívek,³¹ které v trestním řízení popisují zasouvání prstů, penisu či předmětů do vagíny, je tak soudem v řadě případů ignorováno ve prospěch vědění považovaného za expertní. To následně vede k neadekvátnímu posouzení skutkového stavu a může vyústit v trest, který nereflektuje závažnost toho, co se skutečně stalo.

Funkce udílených trestů a kontrasty v jejich výši

Dále se věnujeme **funkci udílených trestů a kontrastům v jejich výši**. Při pročítání desítek soudních případů jsme narážely na obdobné okolnosti spáchaného skutku typem skutkové podstaty, obsahem svědeckých výpovědí i rámováním celého případu. Ovšem s poměrně překvapivě odlišným vyústěním při udílení trestů a jejich odlišnou výší. Jde tedy jak o délku trestu, tak o to, zda je udělen jako nepodmíněný (což je často rámováno jako „pouhá represe“), či podmíněný, tedy takzvaně „výchovný“ (za „jednorázový exces“).

Všímáme si jakési **systemové (nejen genderové) slepoty** zdůvodnění trestu. Kdy lze vyvodit, že šlo o „*zcela ojedinělý exces v doposud řádném životě obža-*

.....

30 ADAMS, Joyce A., BOTASH, Ann S., KELLOGG, N. Differences in Hymenal Morphology Between Adolescent Girls With and Without a History of Consensual Sexual Intercourse [online]. 2004 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/fullarticle/485645>

31 Jedná se o vědění vycházející ze znalosti vlastního těla, jeho pochodů a reakcí. („Příklad autorek“) Zkušenostní vědění se pak propisuje do popisu toho, co poškozené zažily. Tato perspektiva je ale nejen v soudním procesu brána jako méně legitimní (laická a neexpertní).

lovaného" (2 T 38/2019)? Kdy se má přihlédnout k „ne příliš výrazné intenzitě jednání" (7 T 15/2019) obžalovaného? I v případech, kdy řada svědeckých výpovědí dokládala dlouhodobý stav či opakované obdobné situace (které ale neskončily trestním postihem)? Z textů rozsudků se zdá, že soud se mnohdy přesto rozhodl přistoupit ke snížení trestu pod zákonnou trestní sazbu a k podmíněnému odsouzení. V takových případech soud zdůraznil polehčující okolnost, že pachatel doposud vedl řádný život, že je možná resocializace a nalezeny byly jen minimální přitěžující okolnosti.

K tomu přispívají vyjádření soudu, která hodnotí dlouhodobé partnerské násilí jako izolované a nahodilé neshody. U znásilnění dítěte pak, že se příbuzný (jen) „*krajně nevhodně sexuálně choval*", ale šlo „*o jednání poměrně nízké závažnosti ve srovnání s typovými jinými případy znásilnění dětí mladších 15 let*". (80 T 13/2019) Jindy muž měsíc análně znásilňoval jedenáctiletou dívku a soud konstatuje: „*S přihlédnutím k ne příliš výrazné intenzitě jednání obžalovaného, ale zejména proto, že se odvolací soud domnívá, že i trest nespojený s přímým odnětím svobody může u obžalovaného vyloučit další recidivu v páčání trestné činnosti podobného charakteru, byl mu výkon uloženého trestu podmíněně odložen na zkušební dobu v trvání pěti roků*". (10 To 15/2020) Ptáme se tedy, zda zpráva, kterou tento rozsudek nese širší veřejnosti o bagatelizaci újmy, **naplňuje preventivní funkci trestního řízení**. Podle nás je potřeba zamyslet se a zvážit přehodnocení praxe, kdy prvně trestání odcházejí často s podmínkou a až při recidivě dostávají vyšší tresty. Rozvíjení podobných úvah už by však šlo nad rámec naší analýzy.

Zpráva o povaze (výši či délce) trestu uděleného soudem, která je rozsudkem komunikována veřejnosti, souvisí s dalšími funkcemi trestního práva. Jedna z nich je vymezena jako represivně-preventivní: realizace státní moci v podobě represe vůči někomu, kdo porušil zákon, která je spojena s individuální prevencí (v duchu „příště si rozmyslí čin spáchat, získá nové kompetence, zbaví se závislosti" apod.) a tzv. generální prevencí – tedy tím, že udělený

trest odradí také ostatní od páchání trestné činnosti.³² A je otázkou, jak může zaznamenaná praxe fungovat právě z hlediska generální prevence. Udílení podmíněných trestů blízko spodní hranice či s mimořádným snížením trestu odnětí svobody dokládá **rozměňování trestní represe**. Dostáváme se tak do situace, kdy reálná trestní sazba za trestný čin znásilnění dítěte není 5–12 let, jak říká trestní zákoník, ale 3–8 let, jak ukazuje praxe soudů.³³ Trestní represe má jasně nastavené parametry ze strany zákonodárné moci. V rozsudcích ale opakovaně čteme, jak jsou podkračovány. A to do takové míry, že je namístě se dále ptát, zda takové tresty plní roli, jakou společnost očekává.

Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Rozbor funkce a délky udílených trestů nás přivedl k tomu věnovat detailní pozornost institutu **mimořádného snížení trestu odnětí svobody**.³⁴ Nejvyšší soud (sp. zn. 8 Tdo 550/2014) jej charakterizuje následovně: „Z názvu tohoto ustanovení ‚mimořádné snížení trestu odnětí svobody‘ je zřejmé, že se nejedná o pravidelný postup soudu, a proto jej nemožou odůvodnit jen běžně se vyskytující skutečnosti ani přesvědčení soudu,

.....

32 Trestní sankce plní funkci ochrany společnosti jak prostřednictvím represe a individuální prevence, tak i pomocí generální prevence, která přispívá k tomu, aby se další osoby vyvarovaly protispolečenských trestných činů. In: ŠÁMAL, Pavel, Tomáš GRÍVNA, Lukáš BOHUSLAV, Oto NOVOTNÝ, Jiří HERCZEG a Marie VANDUCHOVÁ. Trestní právo hmotné. 9., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022. ISBN 978-80-7598-764-8.

33 Detailně to ukazujeme v kapitole Statistické porovnání trestů.

34 Jde o výjimečný institut trestního práva, kdy soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby, má-li za to, že by použití zákonné trestní sazby bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné, a pokud dojde k závěru, že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání.

že trest odnětí svobody uložený v mezích zákonné trestní sazby by byl pro pachatele příliš přísný.“³⁵

V námi analyzovaných případech sexuálního násilí se využívá v neočekávaně vysoké míře. Nejvíce alarmující (a zároveň nejčastější) je to v případech zvláště závažného zločinu znásilnění podle § 185 odst. 3 trestního zákoníku, kam spadají činy spáchané na dětech pod 15 let věku nebo se způsobením těžké újmy na zdraví. Trestní sazba zde je 5–12 let, a pokud chce soud uložit podmíněný trest (který je možný v maximální délce 36 měsíců, tedy tří let), musí přistoupit k mimořádnému snížení trestu.

Setkáváme se tak s výraznou **ne-mimořádností mimořádného snížení trestu**. Konkrétní podíl uvádíme ve Statistickém porovnání trestů (v další kapitole). Trestní zákoník tento institut pojímal jako skutečně výjimečný prostředek individualizace trestu a lze ho použít u různých zvláštních okolností případů, jako je spolupráce obviněného a příprava nebo pokus trestného činu, či v případech právního omylu. V analýze rozsudků byl ale mimo jiné i případ, kdy obžalovaný v průběhu nejméně 4 let znásilňoval svou nezletilou dceru – od věku jejich zhruba sedmi. Sám vinu popíral. Soud přesto dospěl k mimořádnému snížení trestu s odůvodněním, že *„poškozená netrpí syndromem zneužívaného dítěte ani posttraumatickou stresovou poruchou, jednání obžalovaného na ní nezanechalo viditelné následky, vyjma předčasného zahájení sexuálního života.“* (46 T 4/2018) Podobných případů jsmečetly řadu.

Příčiny a důsledky častého využívání institutu mimořádného snížení trestu se pojí s dalšími analýzou zachycenými jevy. Příčiny je možné hledat ve všeobecné toleranci a bagatelizaci sexuálního násilí v České republice, nereflektování dopadů těchto činů na oběti a rámování činů jako „nepříjemné zkušenosti“, která ale „nezanechala následky“. To přispívá z naší perspektivy

.....

35 Novelizací trestního zákoníku v roce 2020 došlo k rozšíření případů, na které dopadá mimořádné snížení trestů (v otázkách prohlášení viny, uzavření dohody o vině a trestu, v případech vývojových stádií trestného činu atd.). Podle Aleny Tibítanzlové dochází také k opuštění „naprosté mimořádnosti“ využívání tohoto ustanovení. (In: GRIVNA, Tomáš, MULÁK, Jiří a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie: k odkazu prof. Oto Novotného. Praha: Wolters Kluwer, 2022. ISBN 978-80-7676-639-6). Zhruba dvě třetiny námi analyzovaných rozsudků však spadají do období před touto novelizací.

ke značné benevolenci v soudních rozhodnutích. Právě „**menší způsobený následek**“, typicky tedy to, že oběti nebyla diagnostikovaná posttraumatická stresová porucha – PTSP, je jedním z uváděných důvodů tohoto snížení. Stávající praxe byla často v rozporu s judikaturou Nejvyššího soudu. Judikatura dovozovala, že důvodem pro mimořádné snížení trestu nemají být obecné polehčující okolnosti. Přičemž **způsobení nižší škody nebo jiného menšího škodlivého následku** je rovněž jednou z obecných polehčujících okolností (podle § 41 písm. i) trestního zákoníku).

Analýza ukazuje nízké tresty za sexuální a domácí násilí. **Nejde přitom o to, posílat pachatele do vězení na co nejdelší dobu.** Reflexe nad četností případů mimořádného snížení trestu nás však vede k formulaci výzvy **otevřít diskusi, zda současná praxe skutečně naplňuje pojmy individuální a generální prevence.**

Polehčující a přitěžující okolnosti

Zatímco polehčující okolnosti jsou mnohdy ze strany soudu zkoumány se zjevnou pečlivostí, u přitěžujících okolností jsme se setkali s konstatováním, „*že se vesměs nejedná o okolnosti přitěžující*“ (16 T 14/2019), v případech, kdy několik přitěžujících okolností bylo alespoň k důkladnému zvážení. Mezi ty polehčující patří již zmíněný řádný způsob života nebo charakterizace činu jako ojedinělého excesu. A to i v případech, kdy se jednalo o opakované jednání či dokonce dlouhodobé sexuální násilí. Nabízí se zde minimálně možnost tyto skutečnosti ponechat jako neutrální – ani polehčující, ani přitěžující, neuvádět je. Princip **zákazu dvojího přičítání** téže okolnosti (zároveň jako znaku kvalifikované skutkové podstaty a zároveň jako přitěžující okolnosti) se v některých případech prolamuje na základě judikatury Nejvyššího soudu (opět sp. zn. 8 Tdo 550/2014). V případech, kdy bylo spácháno násilí na velmi malém dítěti, může tak soud nejenom rozhodnout podle kvalifikované skutkové podstaty (podle § 185 odst. 3), ale zároveň do výměry trestu

zahrnout i přitěžující okolnost spáchání trestu vůči dítěti. V praxi ale soudy tuto judikaturu spíše nenásledují.

Specifickou situací je také **těhotenství jako následek znásilnění**. Zatímco například v Rakousku je taková situace automaticky kvalifikovanou skutkovou podstatou (tedy trestným činem, za který se uděluje přísnější trest), u českých soudů zůstává bez reflexe. Rovněž jsme se v rozsudcích nesetkaly s tím, že by se soud vyjádřil k (ne)užití kondomu jako antikoncepční metody a metody zabraňující přenosu pohlavních chorob v případech znásilnění. Je možné, že tento aspekt trestného činu byl součástí policejních vyšetřování, ale zarazilo nás, že s ním v analyzovaných případech nijak nepracuje soud.

Problematické zacházení s přitěžujícími a polehčujícími okolnostmi v analyzovaných rozsudcích je propojeno s tím, jak se orgány činné v trestním řízení vyjadřují o poškozených a jak o obžalovaných. Zatímco u poškozených je zkoumána jejich věrohodnost, jejich předchozí život, chování v dané situaci i po ní, u obžalovaných se objevuje, že se mohl chovat násilněji, že „jen“ využil bezbrannosti nebo je natolik kladně hodnoceno, že obžalovaný má nějakou sebereflexi (k činu se doznal a lituje ho), že to soud vede až k mimořádnému snížení trestu. Podobný efekt na snížení trestu má i argument vyživovací povinnosti zejména k nezletilým dětem. A naopak, poškozené bývají podezírány, nejčastěji ze strany obhajoby, z účelovosti obvinění, z motivace získat finanční prospěch. S tímto typem hodnocení však někdy pracuje také soud. Jako zde: *„Nejedná se tedy o klasickou výpověď zhrzené manželky, která se jakoukoli formou brání tomu, aby její manžel (obžalovaný) získal dítě do své péče.“* (9 T 1/2020) Celkově tato argumentace nese silnou genderovou osu a reprodukuje nerovnost.

Shrnutí

Třetí částí jsme uzavřely síť vztahů klíčových pro trestní řízení ve věcech sexuálního a domácího násilí zaměřením se na samotnou instituci soudu. A to ve smyslu toho, **jak se strukturní nerovnosti společnosti projevují při soudním řízení** a v textu rozsudků. Analýza se vždy zabývá kompletním textem rozsudku, tedy jeho narativní i hodnotící částí, výroky obhajoby,

svědeckými výpověďmi, znaleckými posudky i výroky soudu. Ukázalo se, že výše nastíněné společenské nerovnosti a stereotypní očekávání se nevyhýbají ani soudnímu řízení.

Analýza ukázala na příkladu **medicínské znalosti „panenské blány“**, jakou roli mohou hrát naše **stereotypní představy o prvním pohlavním styku**. Jde o komplex vztahů, kdy znalecké posudky pracující s neaktuálním vědeckým poznáním vedou k ignoraci zkušenostního vědění poškozených a ve výsledku až k **možné chybné právní kvalifikaci** činu ze strany soudu.

Dále jsme se zaměřily na samotnou **funkci trestání a položily jsme si otázku, zda současné tresty přispívají ke generální prevenci** u sledovaných trestných činů. S tím úzce souvisí i diskuse o institutu mimořádného snížení trestu a o roli polehčujících a přitěžujících okolností. Analýza přinesla poznání, že **institut mimořádného snížení trestu je systémově využíván častěji**, než jaký byl pravděpodobně záměr zákonodárce, a **stává se jednou ze standardních možností udílení trestů** i při těchto zvlášť závažných zločinech. Zabývaly jsme se také **analýzou polehčujících a přitěžujících okolností** a poukázaly např. na **problematické hodnocení zneužití bezbrannosti** jako prostředku donucení s menší závažností než použití fyzického násilí. Poukazujeme rovněž na absenci právní úpravy při **těhotenství jako následku znásilnění** (jako buď přitěžující okolnosti, nebo kvalifikované skutkové podstaty).

Část III. Systém soudního řízení ukazuje, jaké mohou být dopady stereotypů a očekávání, které jsme podrobně představily v první a druhé části této analýzy. Patří k nim logika „přispění“ oběti k trestnému činu (případně překonávání bariér pachatelem) a logika „absence“ újmy. Opravdu se jedná v případě těchto trestných činů o vhodný přístup, nebo by se zde rozsahem újmy vůbec nemělo argumentovat? Z naší otázky je patrné, že tato analýza nabízí jinou perspektivu než konvenční kriminologické analýzy i právní analýzy soudní praxe. Problém vidíme jako relevantní z pohledu dalších disciplín spektra humanitních a sociálních věd. Jsme přesvědčeny, že tento pohled má dosavadní společenské praxi, do níž ta soudní patří také, co nabídnout do další diskuse.

Statistické porovnání trestů³⁶

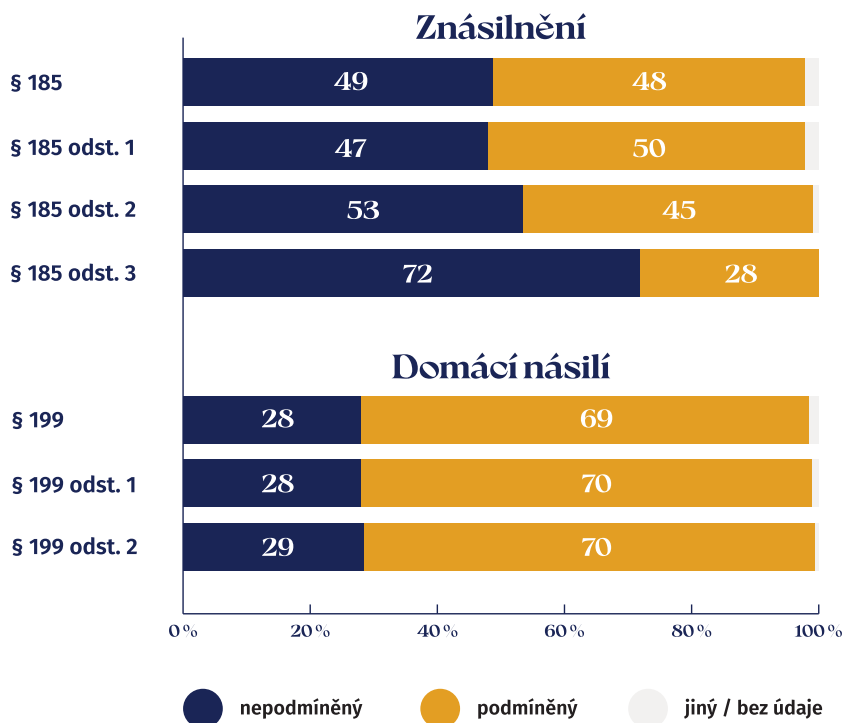
Statistickou analýzou jsme ověřily, zda praxe bagatelizace a udělování překvapivě nízkých trestů, včetně mimořádného snižování trestu odnětí svobody, byla spíše ojedinělou, nebo jde o robustnější trend. Cílem bylo dokreslit a ověřit si celkový obrázek, který z intenzivní práce s rozsudky plyne, pokud jde o absolutní i relativní výši trestů či ukládání jiných trestů, než je trest odnětí svobody. V analýze jsme pracovaly s vybranými informacemi ze všech rozsudků, které pro projekt VICO organizace proFem převedla do obsáhlé tabulky – matice dat, s níž je možné provádět statistické operace a umožnila nám tak detailnější pohled, než aplikace www.jaktrestame.cz.

Nejdříve nabízíme pohled na poměr udělených podmíněných a nepodmíněných trestů odnětí svobody pro trestné činy znásilnění a domácí násilí, celkově a také dle odstavců. Dále však prezentujeme porovnání trestů pro podmíněné a nepodmíněné tresty odnětí svobody dohromady, což ukazuje reálnou délku udílených trestů ve smyslu, jak dlouhý trest je podle soudu přiměřený pro posuzované případy trestných činů. Jde o vyčerpávající přehled za sice velký, ale nereprezentativní vzorek rozsudků z projektu VICO (viz Příloha 1 Metodologie). Jde o vyčerpávající přehled za sice velký, ale nereprezentativní vzorek rozsudků z projektu VICO (viz Příloha 1 Metodologie).

U **délky trestů** nás tedy zajímalo, v jaké části trestní sazby (viz Příloha 2) se tresty ukládají. Přehled nabízí grafy pro sledované trestné činy a jejich trestní sazby (a to jako standardizované, tedy jako podíl ze zákonem dané trestní sazby, tak aby šly trestné činy porovnat mezi sebou, ač mají trestní sazby jiné). Přičemž jsme posuzovaly nepodmíněné a podmíněné tresty dohromady.

.....

36 Detailní popis souboru rozsudků, se kterým tato část analýzy pracuje, najdete v sekci v příloze 1 Metodologie.

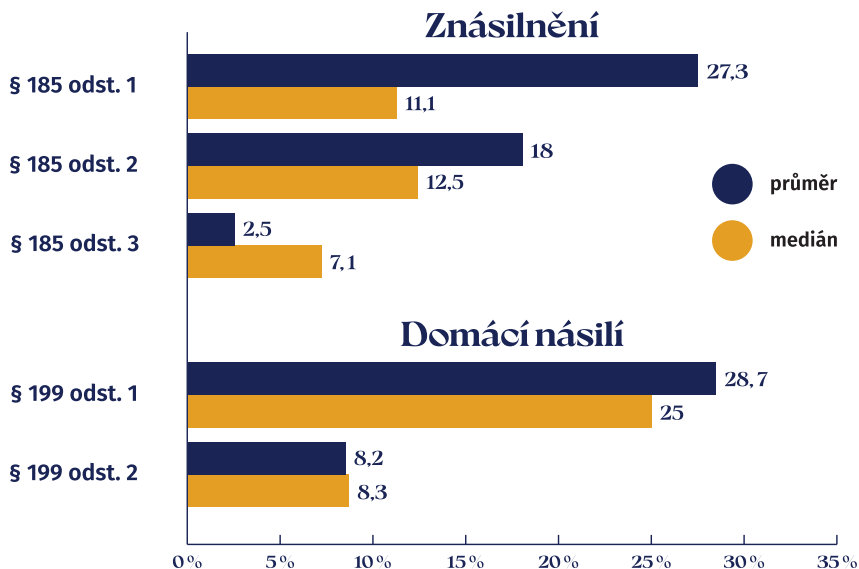

Graf č. 1, Procentuální podíl trestu podle paragrafu

Z analýzy jednoznačně vyplývá, že **tresty** za trestné činy sledované organizací proFem (znásilnění a domácí násilí) **jsou v naprosté většině případů ukládány v dolní části trestní sazby**. Někdy dokonce pod její spodní hranici. To znamená, že naše analytické závěry jsou s těmito statistickými přehledy v souladu, podporují se navzájem.

Za znásilnění (paragraf 185, odst. 1) čtvrtina odsouzených dostala trest na spodní hranici sazby a u tří čtvrtin všech odsouzených celková délka trestu nepřesáhla polovinu zákonem stanovené maximální sazby. Další odstavce paragrafu trestného činu znásilnění, zahrnující závažnější násilí, ukazují ještě více znepokojivý trend. Pokud jsou tresty ukládány podle odst. 1 (donucení k pohlavnímu styku) mezi 0,5 a 2,5 lety (zákonná trestní sazba je 0,5 až 5 let), pak u odstavce 2 (donucení k pohlavnímu styku souloží, tedy penetrační znásilnění, na dítěti ve věku 15–18 let či se zbraní) vidíme většinu trestů

v úzkém rozmezí dolní čtvrtiny (0 %–25 %) trestní sazby, což odpovídá 2–4 roků. **Nejvíce alarmující** jsou ale data za odstavec 3 (činy spáchané na dítěti do 15 let). Až polovina trestů za tento zvlášť závažný zločin je uložena pod spodní hranicí trestní sazby. Z těchto dat je zřejmé, že **čím závažnější trestný čin, tím se trestá mírněji** – tím častěji jsou **ukládány tresty u dolní hranice nebo pod hranicí příslušné trestní sazby**.

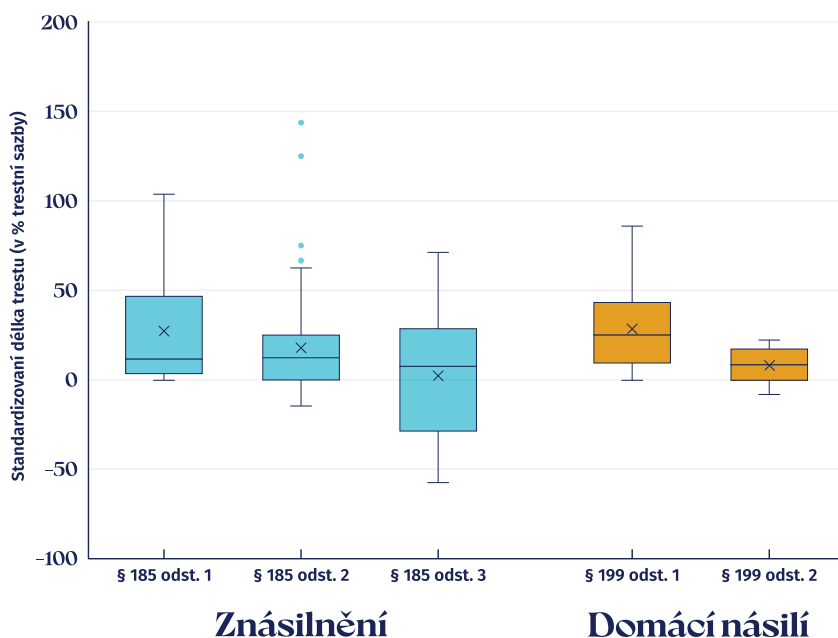

Graf č. 2, Standardizované délky trestu v % sazby podle paragrafu

Pokud jde o projevy **domácího násilí**, které spadají pod trestní zákoník (§ 199 týrání osoby žijící ve společném obydlí), dostáváme podobný obrázek. V základní formě tohoto trestného činu (odst. 1) jsou opět více než 3/4 trestů v první polovině trestní sazby. U týrání zvlášť surovým způsobem, způsobení těžké újmy na zdraví, spáchání činu na dvou a více osobách či páčání po delší dobu (odst. 2) se pak většina trestů nachází v dolní čtvrtině trestní sazby. Trest vyšší než 4 roky odnětí svobody nebyl v našem vzorku za domácí

násilí vůbec uložen. U tohoto odstavce je přitom trestní sazba v rozmezí 2–8 let.

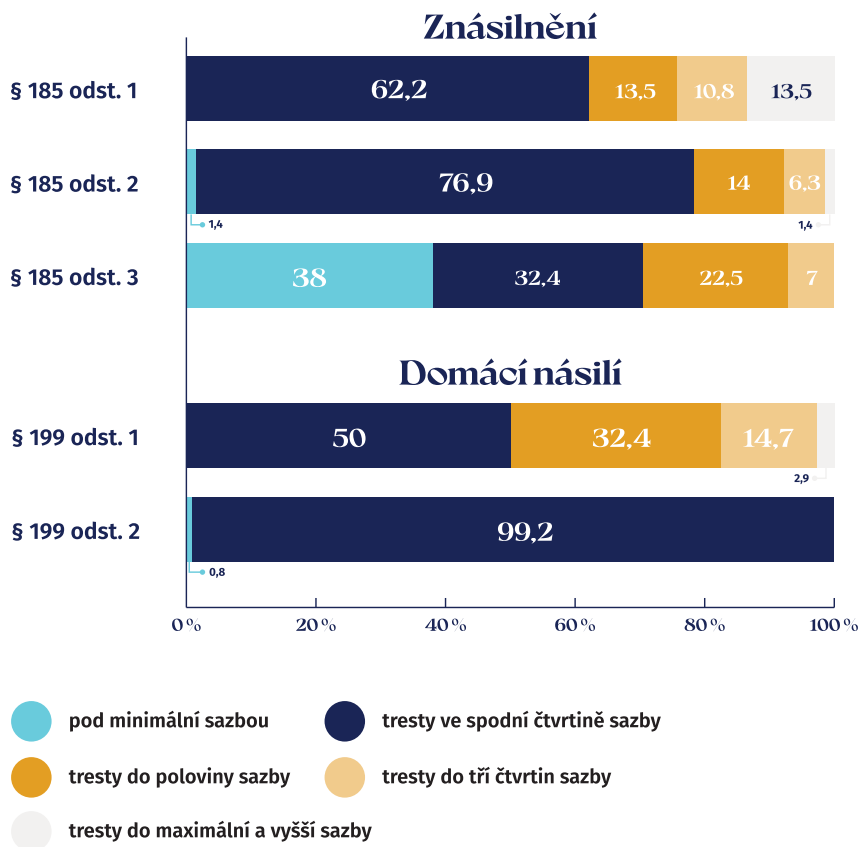
Udílené tresty se tedy jak u znásilnění, tak u domácího násilí ukládají nejčastěji v dolní části zákonných sazeb. V případě, že například někdo znásilní dítě, půjde do vězení, ale prakticky **s trestní sazbou 3–8 let. Zákon je ovšem nastaven na rozmezí let 5–12**. Rozpětí udílených trestných sazeb u analyzovaných trestných činů přehledně shrnují následující grafy.

Graf č. 3, Délka trestů v % trestní sazby pro podmíněné a nepodmíněné tresty odnětí svobody

Grafy č. 3 a 4 obdobně zobrazují výše nastíněné systematické ukládání trestů v dolní polovině trestní sazby či dokonce pod ní. V grafu č. 3 zobrazení poskytuje možnost vidět rovněž průměr (křížek v boxu) a medián (rovná čára v boxu) ukládaných trestů. Jednotlivé samostatné body pak značí odlehlé

hodnoty,³⁷ které se vymykají zbytku trestů. Z grafu č. 4, který je snad srozumitelnějším zobrazením pro čtenáře méně zběhlé ve statistických zobrazeních, je jasně patrné, v jaké části trestní sazby jsou tresty nejvíce ukládány. U všech sledovaných trestných činů jde minimálně o polovinu (50 % až 100 %) v dolní čtvrtině zákonem stanovené trestní sazby.

Graf č. 4, Procentuální podíly trestů podle relativní délky vůči trestní sazbě

37 Ty jsou v tomto případě „způsobeny“ rozsudky, kde byl uložen souhrnný či úhrnný trest za více trestných činů, nejenom za trestný čin znásilnění. V jednom z případů se například jednalo o pokus o vraždu.

Vedle délky trestů jsme analýze podrobily i to, jak dlouhé **tresty odnětí svobody, nepodmíněné i podmíněné**, jsou ukládány. U domácího násilí (§ 199 týrání osoby žijící ve společném obydlí) je za týrání osoby blízké (odstavec 1) nejčastější **nepodmíněný** trest mezi 15–30 měsíci (trestní sazba zde je 6–48 měsíců). V jeho těžší podobě (odstavec 2) jde o velmi úzké rozpětí nejčastějšího trestu 30–36 měsíců (při trestní sazbě 24–96 měsíců). U **odst. 1** se běžný nepodmíněný trest pohybuje **kolem poloviny délky trestní sazby**, u **odst. 2 tresty nepřesahují třetinu trestní sazby**. Je namístě klást si otázku, nakolik je taková trestní represe schopná naplnit všechny své funkce.

U **podmíněných trestů** odnětí svobody (tzn. s maximální délkou trestu 3 roky) logicky najdeme tresty blíže horní hranici. A to zejména u činů s vyšší trestní sazbou (2. a případně vyšší odstavce paragrafů). U mírněji trestaných činů znásilnění a týrání osoby ve společném obydlí se pak pohybovaly i podmíněné tresty poměrně nízko. Za týrání osoby blízké nejčastěji mezi 10 a 19,5 měsíci, za znásilnění mezi 9 a 18 měsíci, i když trestní sazba je zde 4, respektive 5 let (podmíněně by tak mohl být uložen trest až 36 měsíců).

Praxe udílení nízkých trestů odnětí svobody, a tím jistě bagatelizace těchto trestných činů, **je tedy praxí systémovou**. Snižování trestů a udílení trestů v dolních oblastech trestních sazeb oproti zákonem nastaveným mantinelům je podle výsledků naší analýzy běžné, **nejde o ojedinělé excesy v soudním rozhodování**.

Zadáním této analýzy nebylo porovnat míry udílení trestů napříč různými trestnými činy. Pohledem vně konvenčních kriminologických přístupů však upozornujeme na symbolické poselství, které nízké tresty v případě znásilnění a domácího násilí nesou.

Návrhy pro praxi

Analýza se soustředí zejména na rozklíčování toho, jak se (nejen) genderové nerovnosti propisují do systému soudního řízení. Ukazuje, jak stereotypní očekávání aktérů celého procesu mohou přispívat k bagatelizaci a relativizaci domácího a sexuálního násilí. Převedení těchto poznatků do praxe trestního řízení je pak už úkolem dalších profesí. Zároveň jsme při analýze a jejich konzultacích formulovaly několik doporučení, která zde přinášíme k další diskusi.

- **Redefinovat trestný čin znásilnění.**
- Zavést povinnost policejních orgánů v určité lhůtě **propojit oběť znásilnění** s odbornými specializovanými organizacemi a předat těmto organizacím kontakt na oběť (například po vzoru aktuální úpravy vykazání).
- **Zavést pro zvláště zranitelné oběti zajištění bezplatného zastoupení i bez jejich žádosti.** Zároveň zakotvit možnost poskytování státem zajišťovaného a hrazeného právního zastoupení i jinými subjekty nežli advokátkami a advokáty, zejména specializovanými organizacemi na pomoc obětem.
- Respektovat současné **poznatky vědy ohledně „panenské blány“** v případech násilí na ženách.
- Zvážit **specializace soudů a systematické vzdělávání** v tématu, například buď po vzoru specializovaných senátů a samosoudců v rámci soudnictví ve věcech mládeže, či ve smyslu vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, která zavádí specializaci v některých trestních věcech.
- Při zachování nezávislosti soudů najít způsob, jak **zamezit extenzivnímu využívání institutu mimořádného snížení trestu** a bagatelizaci sexuálních trestných činů (včetně sexuálních trestných činů na dětech).

- **Přistupovat k obnově řízení** v případech, kdy dojde k rozvoji pozdních psychických následků u poškozených. Srozumitelně informovat zainteresované strany, že tento procesní institut existuje a co přesně znamená.
- Důsledně ze strany všech aktérů trestního řízení reflektovat **společenské nerovnosti u jednotlivých trestných činů**. Citlivě pracovat se stereotypy a zlepšovat svou vnímavost vůči nerovnostem. K tomu může přispět vypracování metodického doporučení k této komplexní problematice pro orgány činné v trestním řízení i soudní znalce.
- Zvážit, aby **způsobení těhotenství při trestném činu znásilnění** bylo buď posuzováno jako **přítěžující okolnost**³⁸ nebo bylo prostřednictvím legislativní změny zahrnuto jako **znak kvalifikované skutkové podstaty** těžkého znásilnění³⁹ s vyšší trestní sazbou.
- **Systematicky vzdělávat** zástupce profesí (soudce a soudkyně, státní zastupitelství, advokáty, koncipienty, justiční čekatele, soudní znalce i policii). Specificky zahrnout vzdělávání v tématu do studijních programů právnických fakult.
- Zařadit **téma genderově podmíněného a sexuálního násilí**, včetně práva na osobní integritu a nenásilného řešení konfliktů do **všech úrovní vzdělávání** s přizpůsobením rozvíjejícím se schopnostem žáků a žákyň.
- **Ratifikovat Úmluvu Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí**.
- Zavést **systém práce s pachateli násilí**, ať už v komunitní, terapeutické nebo podpůrné pomoci (ve formě například možnosti zavolat si do specializovaného call centra), při zvládání spouštěčů násilí. Naprosté většině odsouzených není diagnostikována žádná patologie a při násilí, kterého se dopouštěli, zneužili svou převahu. Rozklíčování vzorců chování a podnětů, které k násilné situaci vedou, může být prevencí před další trestnou činností.

.....

38 Podle § 42 písm. k) trestního zákoníku způsobení většího škodlivého následku.

39 V rámci § 185 odst. 3 trestního zákoníku.

- Zpracovat **metodiku pro trestný čin znásilnění**, která by na **případových studiích** dávala inspiraci pro posuzování tohoto trestného činu v kontextu znění § 185 trestního zákoníku. Metodické vedení sice není v České republice zavedenou praxí a panují obavy z ohrožení nezávislosti soudů, jde však o postup běžně fungující v zahraniční a odpovídající **doporučení Rady Evropy**.⁴⁰

.....

40 Jak navrhuje i kriminolog Jakub Drápal ve svém textu pro Respekt: DRÁPAL, Jakub. JAK DOCÍLIT SPRAVEDLIVĚJŠÍHO TRESTÁNÍ ZNÁSILNĚNÍ? RESPEKT [online]. 2021 [cit. 2023-03-02].

Zdroje

- ADAMS, Joyce A., BOTASH, Ann S., KELLOGG, N. Differences in Hymenal Morphology Between Adolescent Girls With and Without a History of Consensual Sexual Intercourse [online]. Archives of pediatrics & adolescent medicine 158, č. 3, 2004, s. 280-285. [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/fullarticle/485645>
- AMNESTY INTERNATIONAL. Nosí minisukně? O znásilnění si koledovala, myslí si třetina Čechů [online]. 2015 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/zprava/1418/undefined>
- AMNESTY INTERNATIONAL. Nový průzkum: Postoj Čechů ke znásilnění se lepší, spoluvinu obětem přesto přisuzuje nejméně 40 procent lidí [online]. 2022 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.amnesty.cz/zprava/5562/undefined>
- BOURDIEU, Pierre. Nadvláda mužů. Praha: Karolinum, 2000.
- CARRABINE, Eamonn, ed. Criminology: A Sociological Introduction. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2009.
- DRÁPAL, Jakub. Jak docílit spravedlivějšího trestání znásilnění? Respekt [online]. 2021 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/respekt-pravo/jak-docilit-spravedlivejsiho-trestani-znasilneni>
- DRAŠTÍK, Antonín. Trestní zákoník: komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2015.
- FRANK E. a B. D. STEWART. Depressive symptoms in rape victims: A revisit. Journal of Affective Disorders 7, č. 1, 1984, s. 77–85.
- GRIVNA, Tomáš, MULÁK, Jiří a kol. Symbióza trestního práva a kriminologie: k odkazu prof. Oto Novotného. Praha: Wolters Kluwer, 2022.

- HEGAZY, A A a M O AL-RUKBAN. Hymen: facts and conceptions [online]. The Health 3, č. 4, 2012, s. 109–115 [cit. 2023-03-02]. Dostupné také z: https://www.researchgate.net/publication/260578888_Hymen_Facts_and_conceptions
- CHOPRA, Deepak. Hluboké rány v duši: uzdravování duše po prožitku strachu a utrpení: 100 dní k uzdravení. Praha: Knižní klub, 2005.
- JELÍNEK a kol. Kriminologie. Praha: Leges, 2021.
- MARTIN, Emily. The Egg and the Sperm: How Science Has Constructed a Romance Based on Stereotypical Male-Female Roles [online]. Signs: Journal of Women in Culture and Society 16, č. 3, 1991, s. 485–501 [cit. 2023-03-02]. Dostupné také z: <http://thehangedman.com/teaching-files/svd-phd/2-gender/martin.pdf>
- NYKLOVÁ, Blanka, Eva MICHÁLKOVÁ, Naďa GUBOVÁ, Iva PETERKOVÁ a Tereza PIKNOVÁ. Bariéry v systému pomoci obětem partnerského násilí: výzkumná zpráva [online]. Praha: ProFem, 2021 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: https://www.profem.cz/shared/clanky/1015/ProFem_Bariery.pdf
- PROFEM. VICO – právo obětí genderově podmíněného násilí na odškodnění [online]. 2021 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.profem.cz/cs/co-delame/aktualni-projekty/a/vico---pravo-obeti-genderove-podmineneho-nasili-na-odskodneni>
- RODGERS, Deborah J. a Margaret STARK. The hymen is not necessarily torn after sexual intercourse [online]. BMJ, č. 317, 1998, s. 414 [cit. 2023-03-02]. Dostupné také z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1113684/>
- ROTHBAUM, B. O., FOA E. B., RIGGS, D.S., MURDOCK T. a W. WALSH. A prospective evaluation of post-traumatic stress disorder in rape victims [online]. Journal of Traumatic Stress 5, č. 3, 1992, s. 455–475 [cit. 2023-03-04]. Dostupné také z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jts.2490050309>

- SHALEY, A. Y., FREEDMAN, S., PERI, T., BRANDES, D., SAHAR, T., ORR S. P. a R. K. PITMAN. Prospective study of posttraumatic stress disorder and depression following trauma [online]. American Journal of Psychiatry 155, č. 5, 1998, s. 630–637 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/full/10.1176/ajp.155.5.630>
- ŠÁMAL, Pavel, Tomáš GRIVNA, Lukáš BOHUSLAV, Oto NOVOTNÝ, Jiří HERCZEG a Marie VANDUCHOVÁ. Trestní právo hmotné. 9., přepracované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. Sociální studia, č. 7, 2002, s. 15–27.
- Úřad vlády České republiky, Pracovní skupina muži a rovnost žen a mužů. Zpráva: Muži a násilí v České republice [online]. Praha, 2016 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/zprava-muzi-a-nasili-v-ceske-republice-150013>
- Úřad vlády České republiky. Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030 [online]. Praha, 2021 [cit. 2023-03-04]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie_rovnosti_zen_a_muzu.pdf
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 5. 2014, sp. zn. 8 T do 550/2014, publikováno pod č.24/2015 Sb. rozh. Dostupné z: <https://sbirka.nsoud.cz/sbirka/7156/>
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 8. 2021, sp. zn. 7 T do 833/2021, publikováno pod č. 15/2022 Sb. rozh. Dostupné z: <https://sbirka.nsoud.cz/sbirka/20432/>
- VAN DER KOLK, Bessel A. Tělo sčítá rány: jak trauma dopadá na naši mysl i zdraví a jak se z něj léčit. Brno: Jan Melvil Publishing, 2021.
- VANÍČKOVÁ, Eva, Kamil PROVAZNÍK, Z. HADJ-MOUSSOVÁ a J. SPILKOVÁ. Sexuální násilí na dětech: výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence. Praha: Portál, 1999.

Citované rozsudky

- Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 27. 2. 2019, sp. zn. 20 T 17/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 23. 7. 2020, sp. zn. 2 T 9/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 18. 2. 2020, sp. zn. 97 T 3/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 1. 11. 2019, sp. zn. 29 T 10/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 28. 2. 2019, sp. zn. 4 T 11/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 5. 2. 2019, sp. zn. 2 T 18/2018
- Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 30. 3. 2021, sp. zn. 10 To 15/2020
- Rozsudek Okresního soudu v Hradci Králové ze dne 13. 1. 2020, sp. zn. 6 T 137/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 27. 2. 2020, sp. zn. 9 T 1/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 23. 9. 2019, sp. zn. 2 T 38/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 18. 11. 2020, sp. zn. 63 T 15/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 21. 10. 2019, sp. zn. 7 T 15/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 5. 6. 2020, sp. zn. 5 T 10/2019
- Rozsudek Okresního soudu v Opavě ze dne 25. 2. 2019, sp. zn. 5 T 82/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 11. 5. 2020, sp. zn. 63 T 8/2020

- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 28. 6. 2019, sp. zn. 5 T 2/2019
- Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 26. 2. 2020, sp. zn. 12 T 129/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 30. 8. 2019, sp. zn. 1 T 8/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 13. 3. 2019, sp. zn. 34 T 3/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 29. 4. 2020, sp. zn. 80 T 13/2019
- Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 29. 7. 2020, sp. zn. 3 T 10/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 29. 11. 2018, sp. zn. 6 Tm 3/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 4. 10. 2019, sp. zn. 6 T 2/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 6. 2. 2020, sp. zn. 3 T 1/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15. 10. 2019, sp. zn. 16 T 14/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 15. 12. 2020, sp. zn. 17 T 23/2020
- Rozsudek Okresního soudu v Kladně ze dne 14. 1. 2020, sp. zn. 4 T 41/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 8. 1. 2020, sp. zn. 64 T 12/2019
- Rozsudek Okresního soudu v Mladé Boleslavi ze dne 4. 2. 2020, sp. zn. 3 T 152/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 29. 5. 2020, sp. zn. 16 T 2/2019
- Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 18. 9. 2018, sp. zn. 46 T 4/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Plzni ze dne 29. 1. 2020, sp. zn. 4 T 6/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 21. 8. 2020, sp. zn. 1 T 4/2019
- Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 8. 2. 2019, sp. zn. 49 T 16/2018
- Rozsudek Okresního soudu v Mladé Boleslavi ze dne 28. 1. 2020, sp. zn. 3 T 196/2019

- Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 1. 7. 2019, sp. zn. 88 T 63/2019
- Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech ze dne 24. 9. 2019, sp. zn. 4 T 46/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 16. 5. 2019, sp. zn. 50 T 15/2018
- Rozsudek Okresního soudu v Karlových Varech ze dne 12. 6. 2019, sp. zn. 7 T 38/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 11. 2. 2019, sp. zn. 51 T 4/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 26. 3. 2019, sp. zn. 4 T 6/2018
- Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 21. 2. 2020, sp. zn. 3 T 6/2018
- Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 30. 10. 2019, sp. zn. 4 T 1/2019
- Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 14. 1. 2020, sp. zn. 63 Tm 6/2019
- Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 7. 11. 2019, sp. zn. 91 T 10/2019
- Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 9. 10. 2020, sp. zn. 7 T 6/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem ze dne 1. 7. 2020, sp. zn. 80 T 4/2020
- Rozsudek Okresního soudu v Uherském Hradišti ze dne 15. 1. 2020, sp. zn. 8 T 13/2020
- Rozsudek Krajského soudu v Brně ze dne 28. 8. 2020, sp. zn. 1 T 5/2020
- Rozsudek Městského soudu v Brně ze dne 1. 6. 2020, sp. zn. 3 T 60/2020
- Rozsudek Okresního soudu v Opavě ze dne 7. 8. 2020, sp. zn. 19 T 57/2018
- Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 26. 5. 2020, sp. zn. 10 To 25/2020
- Rozsudek Okresního soudu v Náchodě ze dne 24. 6. 2019, sp. zn. 1 T 38/2019

Příloha 1: Metodologie

Cílem analýzy je výzkum rozsudků s užitím intersekcionální perspektivy sociologie, práva a dalších sociálně-vědních oborů. Rozboru byly podrobeny případy sexuálního násilí (trestný čin znásilnění) a domácího násilí (trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí). Analýza se zaměřila na to, jak jsou v odsuzujících rozsudcích vykreslováni pachatelé a poškozené trestných činů, jak jsou odůvodňovány tresty a (ne)přiznaná odškodnění, jakou váhu soud přikládá jednotlivým výpovědím, svědkům a svědkyním či znaleckým posudkům. Na těchto podkladech analýza podkřývá praxi soudů a naznačuje, kdy a jak český soudní systém reprodukuje genderové stereotypy.

Z cílů plyne hlavní výzkumná otázka: Jaká genderovaná témata rezonují v textech rozsudků, v nichž lze identifikovat osu genderové nerovnosti?

• • • • • Výzkumný design a metodologie

Analýza je primárně **kvalitativním** rozbořením textů rozsudků zaměřeným na identifikaci relevantních témat a na jejich interpretaci. Sekundárně jsme **kvantitativními** postupy porovnali případy, které vstoupily do textové analýzy, s celkovou skladbou činů souzených ve všech 556 rozsudcích ze souboru získaného organizací proFem. Šlo nám o to ověřit, zda příklady citované v analýze nebyly z hlediska ukládaných trestů jen ojedinělými výjimkami.

Výběr rozsudků probíhal následujícím způsobem: z celkového počtu 556 rozsudků od 72 soudů jsme zvolily 7 soudů krajských (jednalo se o všechny krajské soudy ve vzorku obsažené) a pomocí generátoru čísel 7 soudů okresních. Z takto vybraných rozsudků jsme vyřadily ty, u kterých soud nevypracovával odůvodnění.⁴¹ Ze zbylých rozsudků byla následně vylosována (s ohledem na

.....

⁴¹ Jednalo se o případy, kdy se vyhotovuje zjednodušený písemný rozsudek – když se obžalovaný a státní zástupce vzdali práva na odvolání a současně s tím soudu oznámili, že netrvají na vypracování odůvodnění.

saturaci vzorku i pracovní kapacitu analytického týmu) polovina a vznikl tak celkový vzorek 72 soudních rozhodnutí.

Šest výzkumnic pečlivě pročetlo přidělenou část rozsudků a zaznamenávalo klíčové kódy k relevantním pasážím do tabulky, spolu s označením přesného bodu rozsudku a případnou citací. Jednalo se o následující kategorie:

GEST	genderové stereotypy
NER	nerovnosti (mocenské, primárně genderové, ale také věkové, vzdělanostní, finanční)
SEKV	sekundární viktimizace
EXPV	expertní vědění, znalecké posudky, institucionální rozhodování a systém
TREST	rozhodnutí a zdůvodnění trestu (vč. polehčujících a přitěžujících okolností)
ODŠK	zejména odůvodnění (ne)uloženého odškodnění
ALKH	role alkoholu v případě
OSOB	osobní stav – velká změna v něm, vliv osobnostních rysů a povahy aktérů
IGNOR	přehlížení, ignorace určitého typu výpovědi, zkušenosti, osob, i pozitivní praxe ne-ignorace

Celkový rozsah takto připraveného obsahu tvoří více než 1000 položek (řádků excelové tabulky obsahujících citaci a interpretaci zaznamenaného jevu), které byly dále analyzovány v menším týmu čtyř (Petra Havlíková, Iva Šmídová, Eliška Štěpánová, Anežka Mezerová) a posléze dvou (Petra Havlíková, Iva Šmídová) výzkumnic.

• • • • Výzkumný vzorek – rozsudky

Konkrétně jsme analyzovaly 50 rozsudků z krajských soudů jako soudů prvního stupně i odvolacích a 22 rozsudků z okresních soudů.⁴²

V 64 případech se v rozsudcích vyskytoval trestný čin znásilnění a v 11 případech trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí. To znamená, že se několikrát objevil rozsudek s oběma sledovanými trestnými činy. Dále byli někteří pachatelé odsuzováni i za další trestné činy a byly jim ukládány úhrnné a souhrnné tresty.

• • • • Analytické limity

Reflektujeme, že žánr rozsudků je velmi specifickým. Chápeme, že v něm nejde o volný text či literární útvar, nejde ani o záznam rovného dialogu. Má jít jednak o text odborný, který operuje s legislativními normami, jednak o text, který by měl zároveň být srozumitelný osobám, jejichž osudy řeší. Jde o kvalifikovanou interpretaci dat pro zainteresované publikum.

Podobně jako v případech systémové (zejména genderové) nerovnosti, kterou identifikujeme v této analýze my ve vztahu poškozených a obžalovaných, by měl soud rozklíčovat nepravosti a zájmy zúčastněných, ale i hledat spravedlnost. Zvolená data, metoda i cíl a perspektiva analýzy tak jsou rovněž jejím legitimním limitem. Nešlo nám o vyčerpávající výpověď o daném prostředí, ale detailní pohled do hloubky na specifický formát dokumentů, které soudní praxi dokládají.

.....

42 Do vzorku jsme zahrnuly také rozhodnutí vyšších soudů zaslaná spolu s prvoinstančním rozhodnutím. Ve vzorku se tak objevilo několik rozhodnutí vrchních soudů a několik prvoinstančních i odvolacích rozhodnutí u jednoho případu.

I v rámci naší analýzy je dobré si uvědomit limity plynoucí ze vzorku, který jsme od organizace proFem měly k dispozici:

- Jedná se o zhruba 42 % všech rozsudků ve sledovaných trestných činech vynesených v letech 2019–2020. Zároveň je zde zastoupena pestrá skladba soudů z různých částí republiky.⁴³ Je pouze třeba upozornit, že v celkových číslech jsou zahrnuty i rozsudky s trestným činem nebezpečné pronásledování, který jsme neanalyzovaly.
- Jedná se pouze o odsuzující rozsudky. Výhodou je, že je možné brát trestný čin za prokázaný.
- Poškozenou byla dle výběru proFem ve vzorku žena. V analýze tedy chybí malé procento případů, kdy je poškozeným (pouze) muž (případy, kdy pachatel páchal násilí na ženách i mužích, přesněji dívkách i chlapcích, se do vzorku rozsudků dostaly).
- Pachatelem byl muž (alespoň jedním z pachatelů). Komplementární počet pachatelek neznáme, ale kvalifikovaným odhadem se může jednat o několik jednotek procent.

Posledním limitem je samozřejmě omezenost času a zdrojů na analýzu, která nám nedovoluje zabývat se všemi relevantními aspekty tématu. Zároveň se rozsahem jedná o analýzu svého druhu unikátní, nemapuje totiž české soudní prostředí na případových studiích, ale na desítkách analyzovaných rozsudků vybraných ze souboru více než pěti set textů odůvodňujících rozhodnutí soudu.

.....

43 Str. 67 zprávy PROFEM. VICO – právo obětí genderově podmíněného násilí na odškodnění. [www.profem.cz](https://www.profem.cz/cs/co-delame/aktualni-projekty/a/vico---pravo-obeti-genderove-podmineneho-nasili-na-odskodneni). Dostupná z: <https://www.profem.cz/cs/co-delame/aktualni-projekty/a/vico---pravo-obeti-genderove-podmineneho-nasili-na-odskodneni>

Příloha 2: Definice analyzovaných trestných činů

§ 185 Znásilnění

1. Kdo jiného násilím nebo pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.
2. Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1
 - a. souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží,
 - b. na dítěti, nebo
 - c. se zbraní.
3. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
 - a. spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,
 - b. spáchá-li takový čin na osobě ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení, zabezpečovací detence, ochranné nebo ústavní výchovy anebo v jiném místě, kde je omezována osobní svoboda, nebo
 - c. způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
4. Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.
5. Příprava je trestná.

• • • • • § 199 Týrání osoby žijící ve společném obydlí

1. Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta.
2. Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,
 - a. spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 zvlášť surovým nebo trýznivým způsobem,
 - b. způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví,
 - c. spáchá-li takový čin nejméně na dvou osobách, nebo
 - d. páchá-li takový čin po delší dobu.
3. Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1
 - a. těžkou újmu na zdraví nejméně dvou osob, nebo
 - b. smrt.

Příloha 3: Další příklady citací k analyzovaným kategoriím

I. Osobní zkušenost: relativizace traumatu, omlouvání pachatele a strach

• • • • • Relativizace traumatu

- Případ ženy, kterou po rodinné oslavě znásilnil její švagr: „**Poškozené nezpůsobil závažné psychické trauma, které by jí výrazným způsobem zasáhlo do života.**“ (46 T 4/2018)
- Přítomnost úzkostného vnímání sexuality soud nepovažuje za dostatečný důkaz psychických následků: „**Poškozená úzkostně vnímá sexualitu, traumatizace však prokázána nebyla.**“ (16 T 2/2019)
- Pětiletá dívka při znaleckém zkoumání byla dobře naladěná, a tak znalkyně „**uvedla, že to byla hezky povídavá holčička. (...) Nezletilá nebyla ani stydlivá, ani nervózní, ani plačtivá. (...) traumatizovaná nebyla.**“ (80 T 4/2020)
- U dívky s mentálním znevýhodněním: „**K jednání, pro které je obžalovaný stíhán, poškozená přistupovala velmi naivně, spíše se neustále bála, aby jí někdo (rodiče) nevynadal, spíše to brala z hlediska toho, jak ji sociální okolí bude hodnotit, než že by to hodnotila sama pro sebe příliš traumaticky.**“ (2 T 9/2020)

- Nepřiznání odškodnění znásilněnému mentálně postiženému dítěti: „Právě poslední zmínka o **neschopnosti poškozených popsat důsledky jednání** obžalovaného na jejich osobách je podstatou problematiky dokazování tvrzené újmy (...) není možné v prostoru vymezeném v tomto trestním řízení, navíc vedeném vazebně, otázku přesného určení výše nároku, jenž poškozeným náleží, určit.“ (1 T 5/2020)
- „Jakkoliv nechce soud zpochybňovat újmu poškozených, **nebyla ve srovnání s obdobnými případy tak intenzivní.**“ (3 T 1/2020)
- Příklad sexuálního násilí vůči čtyřem malým dětem: „Jedná se o jednání poměrně **nízké závažnosti ve srovnání s typovými jinými případy** znásilnění dětí mladších 15 let.“ (80 T 13/2019).
- Druh napadl svou bývalou družku, se kterou měl malé dítě, pokusil se ji znásilnit a jednání zanechal až v momentě, kdy hlavou spadla na topeň: „**Míra násilí** ze strany obžalovaného **nebyla mimořádně intenzivní** (...) **Nebylo také prokázáno, že by poškozená po skutku trpěla intenzivními psychickými prožitky.**“ (19 T 57/2018)
- Znásilnění dívky s mentálním znevýhodněním: „Poškozená nedosahuje takové mentální vyspělosti, **aby byla schopna událost správně pochopit** (...) fyzické strádání tak bylo omezeno jen na velmi krátký časový úsek.“ (2 T 38/2019)
- „Poškození vnímali jednání obžalovaného **spíše než jako intenzivně zasahující do jejich sexuálního seburčení** (děti ani neměly představu, že něco takového existuje, ani jak se to projevuje) **jako jednání obtěžující, 'divné'** (...) Děti přestály jednání obžalovaného **více méně bez následků.**“ (80 T 13/2019)
- Dlouhodobé domácí násilí s pokusem o znásilnění: „Obžalovaný se **dopustil na poškozené celkem tří trestných činů, které však nezanechaly na poškozené do budoucna významné následky.**“ (1 T 38/2019)

Dobrá praxe:

- „Je třeba **zohlednit i důsledky tzv. sekundární viktimizace**, spojené především s opakovanou účastí na příslušných úkonech v rámci trestního řízení. **Na poškozené se také nepochybně negativně odrazil mediální zájem...**“ (10 To 25/2020)
- „Znalec uvedl, že někdy mívá závažnější dopad právě, když se jedná o osobu blízkou, protože je to ta osoba blízká. Když je to cizí pachatel, náhodný pachatel, tak se na něj může poškozená více hněvat, ví, že s ním nebude mít další kontakt (...) právě **osoby blízké způsobují větší zranění** v takových situacích než osoby cizí.“ (3 T 6/2018)

• • • • • Omlouvání pachatele

- „Je zřejmé, že v projednávané věci se jedná o **exces z jinak řádného života**.“ (6 T 137/2019) Šlo o dlouhodobé domácí násilí, kde dle výpovědi svědků na poškozené opakovaně vídali jeho stopy.
- „Na jeho jednání tak lze pohlížet jako na **zcela ojedinělý exces** z do té doby vedeného řádného života.“ (2 T 38/2019)
- „**Jistý exces** v rámci vztahu s poškozenou.“ (7 T 38/2018) Šlo o znásilnění ženy poté, co byl násilný vztah dříve ukončen.
- „Polehčuje **předchozí řádný život**.“ (5 T 10/2019) Případ dlouhodobého (asi 10 let) zneužívání malých dívek.
- „Pevně věří, že se jednalo o **naprosto ojedinělý exces**, který se nebude opakovat.“ (4 T 11/2018)
- „Jednání (...) bylo pouhým **jednorázovým vybočením** obžalovaného z jinak řádného života.“ (10 To 15/2020) Poškozenou znásilnil nejméně čtyřikrát.
- „... zjevný exces, ke kterému došlo ve specifické situaci, kdy obžalovaný znásilnil svoji spolubydlící pod vlivem alkoholu, kdy **převážila jeho frustrace z její domnělé ‚nevděčnosti‘** (byla by pouze spekulace, do jaké míry se na činu podílela **frustrace obžalovaného z jeho předchozích**

neúspěšných vztahů se ženami). (...) nelze dojít k závěru, že by byl osobou ženám obecně nebezpečnou (...) Šlo o selhání, které se pravděpodobně nebude opakovat.“ (4 T 41/2019)

- Z násilnění dítěte: „Při nepřítomnosti jak sexuální deviace, tak i hrubé osobnostní psychopatologie lze možný **motiv skutku hledat v dlouhé době sexuální abstinence** obžalovaného (a tedy snaze po uvolnění sexuálního napětí), **navíc při aktuální deliberaci alkoholem**.“ (2 T 18/2018)

Dobrá praxe:

- „Je třeba zdůraznit, že obžalovaný se sice k dílčí části trestné činnosti doznal, dle názoru soudu však za svou trestnou činnost **nepřiznal rovněž zodpovědnost**.“ (8 T 13/2020)
- „Nelze přehlédnout, že obžalovaný **výrazně ovlivnil i následný život poškozené**, tato necítila oporu ze strany biologické matky, aktuálně je odtržena od rodiny a je umístěna u pěstounky.“ (16 T 2/2019)
- „Ku prospěchu obžalovaného však nepřispívá, že se u něho neprojevila **žádná lítost ani sebereflexe**.“ (7 T 6/2020)

• • • • Strach se svěřit

- „Bylo vidět, že má strach říct pravdu.“ (1 T 8/2019)
- „Nikomu jinému se nesvěřila, bála se to říct. Bála se třeba toho, že jí nebude mamka věřit, že si vymýšlí.“ (29 T 10/2019)
- „Nikomu o tom neřekla, myslela si, že jí nikdo nebude věřit, prostě to v sobě dusila, bála se, že jí nikdo neuvěří.“ (5 T 10/2019)

- „Následující den poté se poškozená nesvěřila své babičce (...) jelikož nechtěla, bála se, protože by jí babička vynadala. **Otec mohl říct babičce, že to neudělal, přičemž babička by věřila spíše otci než jí.**“ (80 T 4/2020)
- „Nezletilá uvedla, že **matka jí nevěřila**, plakala, obžalovaný křičel, popíral, že by se toho dopustil, hovořil otevřeně, že přivolá policii.“ (16 T 2/2019)
- „Hned druhý den o tom (osahávání) řekla své mamce, která jí však nevěřila.“ (50 T 15/2018)
- „Říkala to (osahávání) **mámě a před tetou určitě taky, ale nevěřily jí.** Mámě řekla, že ji obtěžují, ale ne přesně, co jí dělají, bála se.“ (5 T 10/2019)
- „Svědka nejprve **říkal poškozené, ať nelže**, a ona mu řekla, že jestli jí nevěří, že by teď na ni měl obžalovaný čekat u kaštanu, ale že ona nikam nejde.“ (2 T 9/2020)
- „Po příjezdu domů to vše mámě řekla, ta to zavolala jejímu **bratrovi, který tomu nevěřil, a tak se to dále neřešilo.**“ (6 T 2/2018)
- „Je ještě malá, nemá z toho rozum (...) Připustila, aby i po tomto sdělení v domácnosti zůstaly jak děti, tak obžalovaný, **protože když to neviděla, nevěřila tomu.**“ (80 T 13/2019)

II. Genderová osa: nerovnosti, závislost ve vztazích a bagatelizace násilí

• • • • Genderově podmíněný kontext vztahů závislosti (ekonomické i sexuální)

Podezření z vypočítavosti ze strany obžalovaných:

- „...matky dětí se spikly, aby ho vypudily z bytu.“ (80 T 13/2019)
- „V současné době svou **vinu popírá s tím, že se ho chce (matka poškozené) zbavit.**“ (28 T 9/2019)

- „Toto jednání podle názoru obžalovaného směřovalo k tomu, **aby se ho manželka zbavila a získala tak dceru do své péče.**“ (9 T 1/2020)
- „Tato část vyjádření znalkyně zodpovídá otázku nastolenou obžalovaným, **zda nemohlo jít teoreticky ze strany poškozené skutečně o promyšlenou pomstu** za události, které vedly k rozcházení širší rodiny v důsledku oznámení obžalovaného, že otec poškozené je matce poškozené nevěrný.“ (1 T 4/2019)
- „Ohledně zanedbávání péče ze strany její matky, kdy mimo jiné rovněž poukázal na její častou opilost, souložení před dcerou a že **zaslechl, jak její matka navedla, aby na něho vše svalila, že on pak skončí ve vězení, budou po něm z důvodu jeho velkého důchodu požadovat odškodné a mít se pak dobře.** Obvinění ze strany dcery je pak ovlivněno její mstou a za účelem dosažení toho, aby se dostala k jeho baráku a majetku, aby měli s manželem na dluhy.“ (6 T 2/2018)

• • • • • Mohou za to nezvládnuté pudy

- „Jeho čin byl motivován snahou o sexuální uspokojení, přičemž požitý alkohol mohl **odbrzdit jeho sexuální pud.**“ (2 T 38/2019)
- „Jednání obžalovaným nikterak dopředu plánované, které vyplynulo (...) **neukojením jeho sexuálního pudu** (...) a bylo nepochybně vyvoláno především **množstvím požitého alkoholu.**“ (2 T 38/2019)
- „Dle názoru znalce obžalovaný zkusil, jak bude na jeho chování poškozená reagovat, a pak už **situaci nezvládl,** mohla v tom hrát roli i **žárlivost.**“ (3 T 6/2018)
- „Pokud se obžalovaný stíhaných skutků dopustil, pak se při motivaci (...) uplatnila (...) **absence partnerského sexuálního života.**“ (50 T 15/2018)

• • • • • Může si za to sama

- Znalkyně: „U poškozené jí spíše připadal případ, že **by vytvářela koalici s pachatelem proti matce**, nebyly tam projevy posttraumatu, psychosomatické problémy, ani poruchy chování.“ (46 T 4/2018)
- Žena přespala u svého bývalého partnera: „Takovéto chování poškozené, která si musela být vědoma rizika vzniku dalšího konfliktu eskalujícího až k použití násilí ze strany obžalovaného, **spoluvytvořilo podmínky k pokračování události**.“ (19 T 57/2018)
- „...nelze shledat mnoho polehčujících okolností. Mohlo by k tomu být přistoupeno pouze v souvislosti s tím, že **poškozená mohla velmi radikálněji a rázněji ukončit jejich společné soužití**.“ (3 T 10/2020)
- „...je pravdou, že sice obžalovaného nijak nevyprovokovala, na druhé straně však **její podnápilost k chování obžalovaného přispěla**.“ Oběť se v tomto případě napila alkoholu až po znásilnění. (3 T 60/2020)

• • • • • Mýtus správné oběti

- „Zcela nereálně ale uvedla, že se bránila, že křičela, protože to by nepochybně za ním později znovu nedocházela.“ (6 T 2/2018)
- „Nelogické je jednání obžalovaného i poškozené. Pro tento závěr svědčí dále **neodůvodněná pasivita a tolerance při i po konání obžalovaného**. Do doby, než ji měl vyhodit z bytu, neměla zájem událost řešit.“ (20 T 17/2018)
- Znalkyně konstatuje „s ohledem na jejich zjištěné osobnostní charakteristiky a až **dodatečné a postupné oznamování věci sníženou svědeckou spolehlivost**“. (6 T 2/2018).
- „Navíc **výrazné emoční prožívání skutečností**, které poškozená v průběhu své výpovědi popisovala, i ve vnímání soudu výrazným způsobem **dokládalo věrohodnost** výpovědi poškozené.“ (51 T 4/2018)

- Podobně u dalšího rozsudku: „Svou výpověď u hlavního líčení **svědkyně doprovodila přiměřeným emočním projevem, kdy začala plakat...**“ (46 T 4/2018)
- „Je nepochybné, že poškozená není asi **žádným výstavním objektem ctivosti a spořádanosti.**“ (3 T 60/2020)

Dobrá praxe:

- „S ohledem na překvapení až šok z jednání obžalovaného mladistvého, kterého znala a považovala jej za kamaráda, (...) nebyla poškozená schopna reagovat na jeho násilné jednání, tedy aktivněji se bránit. (...) Zcela **jistě nelze generalizovat způsob, jakým poškozená osoba reaguje** za situace, kdy se stává obětí znásilnění, a předpokládat, že se poškozený zachová určitým způsobem.“ (6 Tm 3/2018).
- „Není podmínkou pro vznik trestní odpovědnosti za uvedený trestný čin a rovněž poškozenou nikterak v její **věrohodnosti neoslabuje**, že poškozená nevyužila prostředky civilního nebo správního práva, když **nevyužila například institutu vykázání ze společného obydlí nebo předběžného opatření.** Poškozená nemá právnické vzdělání, a pokud nebyla poučena ze strany policejních orgánů, že takovým způsobem lze postupovat, pak tyto možnosti jí nemusely být (a pravděpodobně ani nebyly) známy.“ (88 T 63/2019)
- „To, že sexuálně postižené ženy, jak plyne z celé řady jiných kauz, **o tom nemluví hned**, případně dlouhou dobu, lze považovat za notoriету.“ (4 T 6/2018)
- „Ze strany obhajoby bylo uvedeno, že poškozená neměla ‚typické‘ znaky týrané osoby. (...) Soud konstatuje, že každý člověk je jiný, rovněž jsou **různé projevy na stresové situace** a u každého člověka je rovněž různá odolnost vůči stresu.“ (88 T 63/2019)

• • • • Hierarchizace násilí a role obrany

- „Soud zohlednil skutečnost, že se v dané věci nejednalo o donucení k pohlavnímu styku, nýbrž o zneužití bezbrannosti (kterou obžalovaný

nezpůsobil). (...) **dle soudu je však skutečně donucení (zejména za užití surového násilí) typově společensky nebezpečnější formou** objektivní stránky daného trestného činu, což je nutné promítnout do ukládání trestu.“ (3 T 196/2019)

- „...mohli si to sexuálně nezkušený, hůře sociálně obratní a spíše podprůměrně inteligentní mladiství vyložit jako souhlas.“ (63 Tm 6/2019)
- „...s obžalovaným by samozřejmě bylo možné vést polemiky na téma, zda společnost nevnímá dětskou sexualitu příliš restriktivně.“ (49 T 16/2018)
- „Výsledkem **konfliktní situace**, která vyústila i v některé fyzické útoky obžalovaného, však **nebyly žádné závažné psychické obtíže**, které by bylo možno u poškozené očekávat, pokud by mělo zlé zacházení obžalovaného trvat delší dobu. Soud proto hodnotí konfliktní situace, kdy obžalovaný použil proti poškozené násilí, do kterých dospěly **neshody mezi obžalovaným a poškozenou, jako izolované a nahodilé**, netvořící nějakou souvislou linii jednání obžalovaného.“ (6 T 137/2019)
- „Stále jde o jednání a pachatele, které se **neblíží tomu nejhoršímu**, s čím se lze v rámci této trestní kvalifikace setkat.“ (49 T 16/2018)
- „Jednalo se o **projev konfliktního manželského soužití** a averze ze strany poškozené.“ (7 T 15/2019)
- „S přihlédnutím k **ne příliš výrazné intenzitě jednání** obžalovaného...“ (7 T 15/2019)

• • • • Stereotypy ze strany soudu, znalců, policie

- Znalkyně poškozenou chválí, že při znásilnění nekřičela, aby nevzbudila děti: „**Rozhodla se tak jako dospělá vzdělaná žena**. Tento postoj oběti nepovažuje znalkyně za nic neobvyklého, zachovala se v podstatě tak, jak se zpravidla chovají dospělé ženy při takové situaci.“ (91 T 10/2019)
- „Nejedná se tedy o klasickou výpověď **zhrzené manželky**, která se jakoukoli formou brání tomu, aby její manžel (obžalovaný) získal dítě do své péče.“ (9 T 1/2020)

- „Poškozená je oproti obžalovanému v jiném postavení, křivým obviněním by nic nezískala (**nejde např. o situaci sporu o svěřeni dětí, kdy by potřebovala očernit partnera**).“ (4 T 41/2019)
- „Znalkyně uvedla, že (...) přijmout tu roli té oběti (...) je těžký, zvláště když je ta ženská emancipovaná a má nějaké ambice (...) to není ženská, jejíž ambicí je mít manžela a dělat mu servis, prostě ženská, která chce něčeho docílit, tak **takhle to prostě ty emancipovaný ženský mají, že prostě nepřijímají tu roli té oběti**.“ (4 T 6/2019)

III. Systém soudního řízení: dopady nerovností, výše a funkce trestů

• • • • • Panenská blána

- „Kromě toho pokud by se obžalovaný uchýlil i k uvedené sexuální praktice (zasouvání prstů do vagíny – pozn. autorek), pak se jeví pravděpodobným, že by na pohlavních orgánech nezletilé **zanechala určité fyzické stopy (zejména v podobě narušení panenské blány)**. Takové stopy ale gynekologické vyšetření, k němuž došlo nedlouho po činu, nezjistilo.“ (34 T 3/2019)
- „Při gynekologickém vyšetření **došlo k zevrubné prohlídce panenské blány, která byla zjištěna jako anulární, bez viditelných poranění a zevní rodidla klidná**. (...) **Pokud by dospělý muž zaváděl prst do pochvy poškozené, kdy se udává průměr prstu cca 2 cm, pak by toto jednání s největší pravděpodobností zanechalo stopy ve formě poranění panenské blány. Velikost otvoru v panenské bláně by se již trvale zvětšila na uvedený průměr prstu**. Poranění by bylo doprovázeno bolestí a krvácením.“ (7 T 6/2020)
- „**Tvrdí-li poškozená, že mezi obžalovaným a jí došlo k dokonané souloži, pak nelze pominout obsah zprávy o ambulantním vyšetření poškozené ze**

dne 21. 2. 2018 (č. l. 12), z níž se podává, že **panenská blána poškozené je nepoškozená.**“ (1 T 4/2019)

- „...obžalovaný vsunul svůj prst do pochvy poškozené V., jakkoliv se tak stalo ‚lehce‘, **nikoliv hluboko (poškozená je virgo intacta)** a není prokázáno, že by se tak stalo vícekrát než jen jednou (myšleno i pokud jde o pohyb prstu ve vagině).“ (29 T 10/2019)

• • • • • Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

- „**Poškozená netrpí syndromem zneužívaného dítěte ani posttraumatickou stresovou poruchou**, jednání obžalovaného na ní nezanechalo viditelné následky, vyjma předčasného zahájení sexuálního života. Přestože soud shledal důvody pro mimořádné snížení trestu, je ale stále zcela namístě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody, kdy se obžalovaný sexuálně motivovaného jednání vůči poškozené dopouštěl po dobu několika let, navíc v jejím velmi nízkém věku, kdy poškozená v něj měla důvěru a on zneužil její bezbrannosti.“ (46 T 4/2018)
- „Takto uložený **trest** (tříletá podmínka – pozn. autorek) **je dle názoru soudu dostatečný** vzhledem k uvedeným skutečnostem, a **dále vzhledem ke skutečnosti, že jak vyplývá ze znaleckého posudku, (...) obžalovaný nejednal z chorobné motivace, jeho úspěšné resocializaci nebrání žádná psychopatologie.**“ (2 T 18/2018)
- Strýc v noci znásilnil svou zhruba pětiletou neteř tím, že ji kousal do stydkých pysků a zasouval jazyk do vagíny: „**Nelze nicméně pominout, že následky činu obžalovaného v době rozhodování soudu nebyly zjištěny, z výsledků znaleckého zkoumání poškozené i z výsledků svědků vyplývá, že poškozená takové skutečnosti nedává najevo, zpracovává událost jako ojedinělé selhání bez pocitu ublížení.**“ (2 T 18/2018)

- Soud zasunutí prstů do vagíny odmítl kvalifikovat jako trestný čin znásilnění provedený způsobem srovnatelným se souloží: „*Strýc mi strčil prst dovnitř mezi nohy a to strašně bolelo.‘ Když jí to udělal podruhé, bolelo ji to nejvíce. Říká: **‘Strkal mi tam dovnitř prst a vytahoval ho několikrát za sebou, moc mě to bolelo, dělal to až do té doby než přišla do pokoje teta.**‘*“ (29 T 10/2019) Soud jednání kvalifikuje jako prostý pohlavní styk, a to přispívá i k možnosti mimořádného snížení trestu.
- „*Doznání a náhled nebývají pravidlem, a proto mu dobrodiní trestu pod dolní hranici (soud) přiznal.*“ (4 T 1/2019)

Poznámka: Tučné pasáže zvýrazněny autorkami.

Bagatelizace a nerovnosti

Analýza rozsudků sexuálního a domácího násilí

Autorky: Petra Havlíková a Iva Šmídová

Výzkumnice: Daniela Klézlová, Anežka Mezerová, Nella Šimková,
Eliška Štěpánová, Petr Fučík

Recenzentky: Jana Kvasnicová, Blanka Nyklová

Korektura, editace: Lukáš Straňák, Petra Presserová, Eva Michálková
& tým proFem

Grafika a sazba: Štěpán Ryšavý

Tisk: Tiskárna Protisk, s. r. o., Rudolfovská 617, České Budějovice 370 01

Fotografie na obálce: Lady Justice, tingeyinjurylawfirm @ unsplash

1. vydání, 2023

Vydala organizace:

proFem – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s.

V Luhu 715/6, 140 00 Praha 4

e-mail: info@profem.cz

www.profem.cz

ISBN 978-80-908931-0-8